

श्रीमदनंतो विजयतेतराम ।

विष्णु-श्री-हनुमन्महेश्वर-गणाधीशादिदेवीकसां
जीर्णोद्धारविधि तथा बुधमतं संप्रोक्षणादिक्रमम् ॥
श्रीवायोरवतारमध्वरचित श्रीतन्त्रसारोद्धृतं
संगृह्यातनवं नवं मुजनतापेक्ष्यं प्रबन्धद्वयम् ॥

अथ तंत्रसारोक्त
जीर्णोद्धारहवनपद्धतिः
संप्रोक्षणविधिश्च

लेखकः -
बुर्लित्युपाह्वः राघवेन्द्राचार्यः

वैदिक ग्रन्थप्रकाशन निलयः, गदग

मूल्यम् - रूप्यकद्वयम्

श्री

सदभिप्रायपत्रम् ।

श्री वे॥ तुलि इत्युपावह राघवेन्द्राचार्याणां सकाशे
सप्रणमपुरःसरं निवेदयामि—

ॐ मतां जीवनं सफलं जातं — भवता कुलपरंपराप्राप्तं — धर्मं
अनुसृतं । यथा भवतः पितृभ्रात्रादिभिः कृतं तथैव भवद्भिः कृतं ।
बाल्ये ऋग्यजुःशाखाध्ययनं कृतं । अनंतरं वेळगांव - अश्वत्थनृसिंह
देवस्थाने बागलकोट इन्वादि स्थलेषु पाठशालासु अनेकेच्छात्राः
अध्यापनेन उभयशाखायाज्ञिक तंत्रप्रवीणाः कृताः । अधुना चरमे
वयसि कृतपुरे उषित्वा श्रीमत्तंत्रसारानुसारि प्रयोगप्रथानां अमुद्रि-
तानां प्रकाशनं च कृतं । अतएव धन्यवादं करोमि ।

भवद्भिः प्रकटिताः वास्तु — धन्वंतरिहवन — मूर्तिप्रतिष्ठा —
जीर्णोद्धार — संप्रोक्षण — ब्रह्मस्कंधहवन — ऋग्यजुःश्राद्धपद्धति —
वैष्णवान्हिक — प्रभृतयः ग्रंथाः मया आलोकिताः अनेन महान् हर्षः
संजातः । एते ग्रंथाः अत्यंतोपकारका जाता । अनवरतं ग्रंथप्रकट-
नोद्योगरतानां भवतां । श्रीमन्मध्वांतर्गत वेदन्यासः आयुरारोग्यं
दत्त्वा ग्रंथप्रकटीकरणे उत्साहम् वर्धयतु इत्यासे

भवदीयः

त्रिदुमाधवशर्मा मठकर

मुषोळ

सांगलि

दि. १०-९-६९

श्रीमदनतो विजयतेतराम् ।

विष्णु-श्री-हनुमन्महेश्वर-गणाधीशादिदेवौकसां
जीर्णोद्धारविधि तथा बुधमतं संप्रोक्षणादिक्रमम् ॥
श्रीवायोरवतारमध्वरचित श्रीतन्त्रसारोद्धृतं
संगृह्यातनवं नवं मुज्जतापेक्ष्यं प्रबन्धद्वयम् ॥

अथ तन्त्रसारोक्त
जीर्णोद्धारहवनपद्धतिः
संप्रोक्षणविधिश्च

लेखकः -

बुर्लित्युपाह्वः राधवेन्द्राचार्यः

वैदिक ग्रन्थप्रकाशन निलयः, गदग

वैदिक ग्रंथप्रकाशनद्वारा प्रकाशितं ग्रंथद्वयस्य सर्वेधिकाराः
प्रकाशकाधीना वर्तते

शके १८९१

सौम्य संवत्सर भाद्रपद शुक्ल अनंतचतुर्दश्याम् प्रकाशितः

मुद्रकः

प. शे. होंबाळी

न्यू गदग प्रिंटरी, गदग

प्रकाशकः

बुलि इत्युपाव्हः राघवेन्द्राचार्यः

वैदिक ग्रंथप्रकाशन निलयः, गदग

सन १९६९

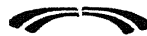
श्रीमदनंतो विजयते ।

जीर्णोद्धारसंप्रोक्षणयोः विषयानुक्रमणिका ।

प्रस्तावना
प्रकाशकनिवेदनं
मंगलाचरणम्
संकल्पः
पुण्याहादि०
ऋत्विग्वरणं
आचार्यकृत्यं
प्रादेशकरणम्
व्युत्क्रमजपक्रमः
स्थं डलकरणं
अग्निस्थापनं
संस्कारसिद्धिः
अग्नौ पीठावरणपूजनं
अग्निध्यानम्
अन्वाधानादि
आज्यसंस्कारांते वैष्णवहोमः
प्रधानहोमः
२५ कलशस्थापनं
कलशेषु देवतावाहनं
अर्चनं प्रार्थनांतम्

पृथक् पंचगव्याभिषेकः
२५ कलशाभिषेचनम्
देवस्योद्धरणं
पूजनं प्रार्थनादि०
स्विष्टकृत्प्रायश्चित्तादि
बलिदानं
पूर्णाहुत्यादि०
यजमानाभिषेकः
विभूतिधारणम्
स्थापितदेवता उत्तरपूजनं
श्रेयःसंपादनम्
पीठदानं
नवग्रह धान्य दानं
यस्यस्मृत्येति विष्ण्वर्पणं
अग्निविसर्जनम्
कृतस्य कर्मणो भगवति
समर्पणम्

ग्रंथोपसंहारः

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो जयति ।

प्रस्तावना ।

श्रीसर्वज्ञगीतोपनिषद्ब्रह्मविद्यायोगशास्त्राचार्याभिमतानुष्ठान
श्रद्धानुसूयावतां कर्मलेपोनभवतीति सुप्रसिद्धसिद्धांतानुसारं इदानीं
लुप्तप्रायमेव दृश्यते ।

ये त्वैतदभ्यसूयंतो नानुतिष्ठन्ति मे मतं सर्वज्ञानविमूढान् तान्
बुद्धिनष्टान् अचेतसः । इत्युक्तप्रकारेण सत्सिद्धांतानुसारं शिष्टा-
चारपरंपराध्ययनाध्यापनादिरहितानां अस्मदीयानां ज्ञानविमूढत्व-
परिहारार्थं सज्जनोपकारकबुद्धियुक्ताः अस्मत्प्रियमुहद्वरेण्याः बुर्ली
राघवेंद्राचार्याः बहुकालपरिचिताः सत्सिद्धांतानुसारविध्युक्तानु-
ष्ठानपराः । इदानीं सत्सिद्धांतानुसारानुष्ठान सौलभ्याय नित्योप-
युक्त आवश्यकग्रंथान् अनेकान् प्रकाश्य इदानीं परंपराप्राप्त आचा-
रस्थानप्रदेशानां जीर्णत्वादितोषपरिहारपूर्वकं श्रीमद्भगवदभिमत
आचारानुष्ठानसौलभ्यार्थं जीर्णोद्धारपूर्वकं संप्रोक्षणादि अनुष्ठानेन
सत्फलप्रापकग्रंथं विरचय्य प्रकाशयते । अयं ग्रंथः पूर्वपरंपराप्राप्तविधा-
नानुसारेणैव अस्ति । अतः ग्रंथमेव साधुप्रज्ञासौजन्यशालिनः दृष्ट्वा
संतुष्यति । अतः एतेषां सर्वग्रंथानुसारेण धर्माचारादीन् अनुष्ठाय
आनंदेन सुफलं प्राप्नुवन्तु इति आशास्ये । एवं एतादृशसदाचारानु-
ष्ठानप्रदर्शकान् ग्रंथान् निर्माय्य प्रकाशयितुं आयुरारोग्यादि सर्व-
संपदादिकं भगवान् श्रीकृष्णः प्रददातु इति संप्रार्थ्यं विरमामि ।
इति शं ।

ताताचार्य समीरणाचार्य पांडुरी, बेळगांव
व्यासाश्रम - ठळकवाडी

प्रकाशक निवेदनम् ।

श्री मदानन्दतीर्थ भगवत्पादविरचितः तंत्र सारप्रबन्धः सर्वार्थविश्राणनात्कल्पवृक्षमप्यल्पयन् पुरुषार्थमप्यधिकारविशेषव-
नाजादघातीति न पराञ्चिनमिदं प्रेक्षावताम् । अतएव
अभिरूपशेखराः षडर्धविक्रमाचार्याः सुमध्वविजये उक्तिमुक्ता
फलमभियुक्ततममेवेदमुदगिरन्

“कस्तंत्रसारमासाद्य न स्यात्पर्याप्तवाञ्छितः” इति ।

“कुरु भुंक्ष्व च कर्मनिजंनियतं हरि पादविनम्रधिया सततं”
इति अनुशासनाः सर्वज्ञप्रभवः नित्यनैमित्तिकनियतकर्माचरण
प्रकारमर्हतामुपदिदिक्ष्योपचिकीर्षया चोपदर्शयितुं पञ्चरात्राद्या-
गमानुसारेण मन्त्रतन्त्रविधिविधानादीनि संगृह्य जग्रन्थु ग्रन्थ
मणिं तं तंत्रसारनिर्णयम्

सद्वैष्णवपद्धत्यनुसारेण वास्तुशान्ति, जीर्णोद्धार, संप्रोक्षण,
नूतनमूर्तिप्रतिष्ठादि नैमित्तिककर्मक्रमनिर्देशकग्रन्थानामभावमुप-
लक्ष्य बहोः कालादेव आसीन्नो मनीषा तंत्रसारानुसारि धार्मिका-
चारग्रन्थपञ्चकं प्रकाशनीयमिति । भगवतः करुणावरुणालयस्य
श्रीमदनन्तस्य प्रसादमहिम्ना फलेग्रहिः संजातः सोयमस्मन्मनो-
रथद्रुमः अनेनच जीर्णोद्धार संप्रोक्षण ग्रन्थद्वय प्रकाशनेन ।
अस्मद्गुरुणां भूसुरकल्प तरुणां प्रातस्मरणीय श्री १०८ श्री सत्य-
ध्यानतीर्थ श्री चरणानां निरवग्रहेण अनुग्रहेण महोदारचेतस्कानां
कतिपयग्राहकानुग्राहक दातृणां साहाय्यसहकारेण च श्रीमत्तंत्रसारानु-
सारि वास्तुशान्ति, धन्वंतरिमहामन्त्रहवन पद्धति, नूतनमूर्ति

प्रतिष्ठादि ग्रन्था अस्माभिः इतः पूर्वमेव प्रकाशपदवीमुपनीता
इति जानन्त्येव नः सुहृदः सहृदयाश्च ।

अस्मत्संप्रदायिक वैदिक वाङ्मये देवदेवाल्यादि जीर्णोद्धार
विधिविधान प्रदर्शक प्रबन्धराहित्येन क्लिश्यन्तो बहवो माध्व-
याज्ञिक पुरोहिता अगत्या अद्वैतसंप्रदायिकाचारग्रन्थानेव अनुरुध्य
अनुसृत्यच संप्रोक्षणजीर्णोद्धारदि वैदिक कार्यकलाप निर्वयन्तस्तत्र
तत्र दृष्टिपथमुपगच्छन्ति पुरग्रामाग्रहारक्षत्रग्रामटिकादिग्रामेषु ।

अयं च नः संप्रोक्षणजीर्णोद्धारोभय क्रियाविधिपथप्रदर्शकः
प्रबन्धः तथाविधानां च नित्यनैमित्तिक वैदिककर्मकारकाणां मही-
यसां पुरोवसां श्रीमन्मध्वभगवत्पादप्रणीत तंत्रसारानुसारि वैदिक
कर्माचरणप्रकारप्रणाडिकामुपदशयन् नितान्तमेव उपकुर्यादिति
प्रत्येति नश्चेतः । इतर वैदिककर्मकाण्डग्रन्थजातमपि सुनिपुणमभि-
वीक्ष्य सविमर्श परिशील्य च वैदिकवैष्णवक्रियाकलापोपयुक्तांशान्
संगृह्य गुरुमध्वसूचित-मंत्रतंत्रादीनां सुस्पष्टप्रदर्शनेन अस्मत्प्रकटित
पूर्वापूर्वग्रन्था इव एतद्ग्रन्थद्वन्द्वमपि नितान्तमुपयुक्ततममेव स्याद्
वैदिकविश्वस्येति विश्वस्यैव व्याप्रियामहे निश्शङ्कातङ्कमेतस्य
मुद्रणप्रकाशनादि साहसकर्मणि ।

नायमस्मत्प्रयत्नसातत्यप्रसूतःप्रबन्धः दोषलेशतोऽप्यस्पृष्टः
सर्वाङ्गमुन्दर इति वृथा अभिमन्यामहे । “सर्वारम्भा हि दोषेण धूमे-
नाग्निरावावृता” इति भागवतीमुक्तिमनुसृत्य लेखकानवधानेन
स्युरेवात्रापि पुस्तके काश्चन त्रुटयः । दृश्येयुरपि मुद्रकानां पांडुलिपि
शोधकानां च प्रमादेन कानिचनस्खालित्यं वैयात्यानि । तदर्थं

“क्षाम्यन्तु मे हन्त मुहुर्मुहान्तः” इति प्रणतेन मूध्ना क्षमापनाञ्जलिमावध्नामः प्राज्ञपरिवृढानां पुरस्तात् । सानुनयमनुनाथामहे च श्रीमतो धीमतः ‘यदिस्युर्दृग्गोचरा एतस्यां कृतौ केऽपि प्रमादा स्तर्हि तान् समुपदर्शयन्तु नःसत्वरमेव येन द्वितीयस्यामस्यावृत्तौ सपद्येत नस्सौकर्यं तान् शोधयितुमपनोदयितुं चेति ।

अस्माकमितरसकलग्रन्थानामिव अस्यापि सप्रोक्षणजीर्णोद्धारग्रन्थस्य प्रसङ्गोचित मंगलपद्यमुकुटमण्डनेन सौन्दर्यं सौभाग्यं सुषुमां विशेषयतां माध्वपण्डितेषु ऐदं प्राथम्येन राष्ट्रपतिप्रशस्तिविजेतृणां कविकुलललामानां अभिनवभट्टबाणसाहित्यरत्नेत्यादिबिस्दभाजां पण्डितप्रकाण्ड गलगली रामाचार्याणां सुधीमणीनां उपकारातिशयं कैर्वा शब्दैर्व्यावर्णयामः ? कथं वा अनृणोभवामः केवल शाब्दिकाभिनन्दनैः ?

सकाले ग्रन्थमेनं सुन्दराक्षरैः समुद्रय उपकुर्वतां श्री पी. एस्. होंबाळी महोदयानां तथा आर्थिकसाहाय्यदानेन च अन्यान्यविधाभिश्च एतद्ग्रन्थ प्रकाशनं कर्मणि सकलसौकर्यमितरदानुकूल्यचनः समुपकल्पितवतां समेषामपि सुहृद्वन्धूनामुपकृतिभरं सधन्यवादवितरणं संस्मरामः सर्वदापि ।

अस्य ग्रन्थस्य सुन्दरतमां सर्वहृदयग्राहिणीं प्रस्तावनां विलिख्य प्रषितरतः ‘वैदिककोश’ ‘पवमानमंडलादिनैकापूर्वं ग्रन्थकर्तृन् अनवरत वेदार्थविमर्शनतत्परान् श्री पांन्नीताताचार्य महोदयान् सानन्दमभिनन्दामः ।

अचिरादेव च नैमित्तिककर्मसंग्रह नामकं बृहत्प्रबन्धमेकं प्रकटीचिक्रीर्षमः । एतावत्कालपर्यन्तं दशपञ्चदश वैदिकजनोपयुक्त ग्रन्थान् नः निमित्तीकृत्य प्रकाशनपथं प्रापयन् करुणार्णवः भगवान् श्रीनारायणः एवमेव पुरस्तादपि विविधात्यमूल्यात्युपयुक्तकृतीः अस्मद्वैदिकग्रन्थ प्रकाशननिलयद्वारा प्रकाशनपदमुपनेष्यतु प्रत्यूह व्यूहं च अपनेष्यतु इति संप्रार्थयामहे ।

अन्ते च अस्मत्कुल स्वामिनं एतद्ग्रन्थस्य निरन्तराय परिसमाप्तिकारणं भक्तानां अनन्तहस्तेन मुखसौभाग्यादि दिशन्तं अनन्तकल्याण गुणाकरं 'सत्यं ज्ञान अनन्तं ब्रह्म' भूयो भूयोभिवन्ध विरमामो विस्तराद इति शम् ।

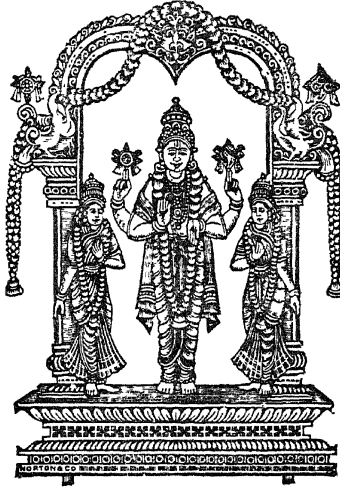
बुर्लीत्युपावहः श्री राघवेन्द्राचार्यः
वैदिकग्रन्थप्रकाशन निलयः, गदग

श्रीः

आनन्दतीर्थवरदे दानवारण्यपावके ।

जानदायिनी सर्वेशे श्रीनिवासेऽस्तु मे मनः ॥

श्रीमहालक्ष्मीवेङ्कटेशचरणारविन्दयुगले
समर्पणम्

मङ्गलाचरण श्लोकाः ।

मुञ्जनहृदि वसन्तं स्वाश्रितान्मोदयन्तं
विपदमपहरन्तं संपदस्संदिशन्तम् ॥
जलधिदुहितृकान्तं नीलभासा लसन्तं
कृतनति भगवन्तं श्रेयसे नौम्यनन्तम्

॥ १ ॥

श्रेयःप्रदात्रे विपदां निहन्त्रे
दुष्टप्रहर्त्रे हरिगानकर्त्रे ॥
प्लवङ्गभर्त्रेऽपि च भाविधात्रे
प्राणप्रणेत्रे प्रणतोऽस्मि भक्त्या

॥ २ ॥

हृद्याच्छकीर्तिनिरवद्यविद्या-
विद्योतितो दर्शितमुक्तिपद्यः ॥
सद्वचानतीर्थो मुनिमध्यमान्यो
हृद्याविरास्तां सततं प्रसन्नः

॥ ३ ॥

व्यासक्तचित्तान्वसुदेवपुत्रे
श्रीवासुदेवार्यपितृन्प्रणम्य ॥
जीर्णालयोद्धारविधि सुराणां
श्रीतन्त्रसारोक्तमहं प्रवक्ष्ये

॥ ४ ॥

श्रीमदनन्तो विजयतेतराम् ।

अथ तंत्रसारसंग्रहानुसारि जीर्णोद्धार हवनपद्धतिः ।

अथ प्रयोगः । कर्ता कृतनित्यक्रियः प्राङ्मुखः आचम्य पवित्र पाणिः प्राणानायम्य श्रीहरिवायुस्मरणपूर्वकं सुमुखश्चेत्यादि देश-कालौ संकीर्त्य । भारतीरमणमुख्यप्राणांतर्गत श्रीविष्णुप्रेरणया—श्रीविष्णुप्रीत्यर्थ—तथा नृपराष्ट्रप्रजानां* सर्वेषां क्षेमाभ्युदयार्थंच—अस्याः प्रतिमायाः स्थानांतरं कर्तुं तंत्रसारोक्तप्रकारेण जीर्णोद्धारं करिष्ये । (ब्राह्मणद्वारा कारयिष्ये इति वा संकल्प्य)

तदंगभूतं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं नांदिश्राद्धं ग्रहयज्ञं आचार्यादि ऋत्विग्वरणंच करिष्ये । इति संकल्प्य ।

नांदीश्राद्धांते आचार्यऋत्विगुपऋत्विजान् वृत्वा यथा विभवं मधूपर्कविधिना पूजयेत् । आचार्यः आदौ शुद्ध्यर्थं तत्त्वन्यासमातृका न्यासांश्च कृत्वा । यदत्रेत्यादि गौरमर्षपान् विकीर्य । पंचगव्येन शुचीवो हव्या इति तृचेन एतान्विद्रमिति तृचेन देवयजनं सपल्ल-वैर्दर्भमुष्टिना संप्रोक्ष्य । स्वस्त्ययनं ताक्ष्यं — अंहोमुचमिति मंत्रद्वय जपांते देवाः आयांतु यातुधानाः अपयांतु विष्णो देव यजनं रक्षस्व भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ।

व्युत्क्रमजपक्रमः ।

संहारविधिना तत्र तत्त्वान् संहृत्य देशकः सहस्रं नारसिंहेन हुत्वा । तामुद्धरेत्पुनरित्युक्तं । तत्त्वमंत्रान् तत्त्वदेवतां मंत्रान् ।

* जीर्णोद्धार विधानंच नृपराष्ट्रहितावहम् । — निर्णयसिधौ

तथा स्वकं तत्तन्मूर्तिमंत्रं । प्रतिलोभ्येन व्युत्क्रमेण जप्त्वा । मूर्तौ
प्रतिमायां हरिं संकोचयेत् । (इति तंत्रसार०टि०)

वामपादपंचांगुलिषु । १) ॐ पराय पृथिव्यात्मने रुतैश्च
धराभ्यां नमः । २) ॐ पराय अवात्मने वरुणाय नमः । ३) ॐ
पराय तेजात्मने बन्हये नमः । ४) ॐ पराय वाय्वात्मने प्रवहाय
नमः । ५) ॐ पराय आकाशात्मने महागणपतये नमः ।

दक्षिणपादपंचांगुलिषु । १) ॐ पराय गंधात्मने समानाय
नमः । २) ॐ पराय रसात्मने उदानाय नमः । ३) ॐ पराय
रूपात्मने व्यानाय नमः । ४) ॐ पराय स्पर्शात्मने अपानाय नमः ।
५) ॐ पराय शब्दात्मने बृहस्पतिप्राणाभ्यां नमः ।

वामहस्तपंचांगुलिषु । १) ॐ पराय उपस्थात्मने मनवे
नमः । २) ॐ पराय पाय्वात्मने मित्राय नमः । ३) ॐ पराय
पादात्मने जयंताय नमः । ४) ॐ पराय पाण्यात्मने दक्षाय नमः ।
५) ॐ पराय वागात्मने बन्हये नमः ।

दक्षिणहस्तपंचांगुलिषु । १) ॐ पराय घ्राणात्मने अश्विभ्यां
नमः । २) ॐ पराय जिह्वात्मने वरुणाय नमः । ३) ॐ पराय
चक्षुरात्मने सूर्याय नमः । ४) ॐ पराय त्वगात्मने प्राणाय नमः ।
५) ॐ पराय श्रोत्रात्मने दिग्देवताभ्यो नमः ।

वामोरौ । १) ॐ पराय मनवात्मने स्कंदेंद्राभ्यां नमः ।
दक्षिणोरौ । २) ॐ पराय अहंकारात्मने गरुडशेषरुद्रेभ्यो नमः ।
वामभुजे । ३) ॐ पराय महदात्मने ब्रह्मवायुभ्यां नमः ।
दक्षिणभुजे । ४) ॐ पराय अव्यक्तात्मने ब्रह्माणीभारतीभ्यां
नमः ।

हृदये । ५) ॐ पराय पुरुषात्मने ब्रह्मवायुभ्यां नमः ।

मालाकारेण विन्यसेत् । १) ॐ पराय पुरुषात्मने श्री लक्ष्मी-नारायणाभ्यां नमः । २) ॐ पराय कालात्मने श्रीलक्ष्मी-नारायणाभ्यां नमः । ३) ॐ पराय मायात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ४) ॐ पराय नियत्यात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ५) ॐ पराय मत्यात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ६) ॐ पराय विद्यात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ७) ॐ पराय कलात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ८) ॐ पराय प्रवृत्त्यात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ९) ॐ पराय स्फूर्त्यात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । १०) ॐ पराय संविदात्मने श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । ११) ॐ पराय प्रतिष्ठात्मने श्री लक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । १२) ॐ पराय शक्त्यात्मने श्रीलक्ष्मी-नारायणाभ्यां नमः । अनंतरं । मूर्तिमंत्रं जप्त्वा* ।

ततो होमारंभः यागशालायां आचार्यः प्राङ्मुख उपविश्य । आचम्य पवित्र पाणिः प्राणानायम्य अद्यपूर्वोच्चरित० एवं गुण-विशेषण विशिष्टायां शुभतिथौ० भारतीरमणमुख्यप्राणांतर्गत श्रीविष्णुप्रेरणया श्रीविष्णुप्रीत्यर्थं जीर्णोद्धारहवनांगभूतं (कुडो) स्थंडिलोल्लेपनोल्लेखनादि सकलंकर्म करिष्ये ।

वाग्यतोभवेदित्यंते । कुंडे स्थंडिलेवा । ॐ स्वाहायै नमः स्वाहां । ॐ भारत्यै नमः भारतीं । इत्यावाह्य । ॐ श्रीं ॐ ऋतु स्नातां हरिणीं रूपिणीं लक्ष्मीमनुसंधाय । स्वभर्तुः संस्थितामंके देवानां हव्यवाहनीं । रक्तवर्णां रक्तवस्त्रां ध्यायज्वलनसुंदरीं । इति स्वाहां ध्यात्वा ।

* तत्त्वमंत्रं मूलमंत्रं तत्तन्मंत्राणां प्रतिलोम्येन जपमात्रं । न तु न्यासः ।

तत्रैव तदंतस्थां भारती । उद्यद्दिवाकरसमूहनिभां स्वभर्तु-
रंकस्थितामभयसद्वरबाहुयुग्मां । मुद्रांच तत्त्वदृश्यं वरपुस्तकंच
दोर्युग्मकेन दधतीं स्मरतात्मविद्यां । इति भारतीं ध्यात्वा ।

लक्ष्मीं ध्यायेत् । कौशेयरक्तवसनामरविदनेत्रां पाशांकुशा-
भयवरोद्यतपद्महस्तां । उद्यच्छतार्कसदृशीं परमांकसंस्थां ध्यायेद्विधी-
शनुतपादयुगांजनित्रीं । ततस्तैजसेनेत्यादि० ओं भूर्भुवःस्वरों विष्णु-
वोर्यात्मकं बलवर्धननामाग्निं प्रतिष्ठापयामीत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य ।
पात्र अक्षतोदकं प्राश्य । प्रोक्षितेधनचंदनतुलसोकाष्ठसुगंधद्रव्याणि
च निक्षिप्य ।

अद्येत्यादि० शुभतिथौ० जीर्णोद्धारहवनांगभूतं आदित्यादि-
नवग्रहान्तर्गत मुख्यप्राणांतर्गत श्रींशिशुमारप्रीत्यर्थं नवग्रहस्थापन-
पूजनंच करिष्ये । अग्नेरैशान्यांग्रहान् ग्रहकलशंच महीद्यौरित्यादि
विधिना संस्थाप्य । तत्र वरुणं संपूज्य । कलशस्यमुखे विष्णुरि-
त्याद्यैः संप्राथ्यं ।

ततोऽग्निं समीपमेत्य । अद्येत्यादि० शुभतिथौ० श्रीविष्णु-
प्रीत्यर्थं अग्नेः षोडशसंस्कारसिध्यर्थं गर्भादानदिसंस्कारान् व्यस्त-
समस्तव्याहृत्या १६ वारं आज्येन होष्ये । आज्यमुत्पूय । सुवं
संपूज्य । भूरादिदेवताध्यानं कुर्यात् ।

वासुदेवादिकाः शुक्लरक्तपीतसितोज्ज्वलाः । चक्रशंखगदा-
ब्जेतः प्रथमोऽमुं सलीहली । सशंखचक्रः स्त्वपरः स्तृतीयः शार्ङ्गबाण-
वान् । सशंखचक्रस्तुर्यस्तु चक्रशंखासिचर्मवान् । इति ध्यात्वा ।
अग्नौ ध्यानं ।

अग्निमंडलमध्यस्थं ध्यात्वा विष्णुं सनातनम् । पूजयित्वा
श्रियायुक्तं जुहुयादाहुतिं ततः । संहर्ता सर्वदोषाणां अग्निस्थः सर्व-
दाहकः । नित्यानदोग्निवर्णश्च रामः परशुभृत्सदा । इति ध्यात्वा ।

संस्कारहोमं कुर्यात् । गर्भाधानादिषोडशसंस्कारार्थं व्याहृत्या
आज्येन ह ष्ये । स्रुवेणाज्यमादाय । ओं भूः स्वाहा अग्नये श्रीअग्नि-
रुद्धायदं । ओं भुवः स्वाहा वायवे श्रीप्रद्युम्नायदं । ओं स्वः स्वाहा
सूर्याय श्रीसंकर्षणायदं । ओं भूर्भुवःस्व स्वाहा प्रजापतये श्रीवासु-
देवायदं । एवं पुंसवनादि प्रतिसंस्कारार्थं व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिः
आज्येन हुत्वा । पुनश्च प्रतिसंस्कारार्थं एकैकां पूर्णाहुतिं आज्येन
जुहुयात् । एवं षोडशसंस्काराः पूर्णाहुतीश्च मिलित्वा अशीति
संख्याकाः आज्याहुतयो भवन्ति ।

अग्नौ पीठपूजा+ । मध्ये ॐ परदेवतायै श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय
नमः । इत्यारभ्य—महापीठायते नमः । इत्यंतं पीठपूजां कृत्वा ।
अग्नौ श्रीपरशुराम आगच्छ एहि एहि । आवाहितोभव—स्थापितो
भव—वरदोभव प्रसीद प्रसीद । अर्घ्यादिपुष्पांतरूपचारैः पूजयित्वा
आवरणपूजां कुर्यात् । मध्ये परमपुरुषाय नमः इत्यारभ्य—सत्य-
लोकाधिपतये ब्रह्मणे सभार्याय सवाहनाय सायुधाय सपरिग्रहाय
श्रीविष्णुपार्षदाय नमः । इत्यंतम् ।

ततः धूपदोषौ दत्वा नैवेद्यं समर्प्य । अथ ध्यानं । अग्नि-
मंडलमध्यस्थं चतुर्बाहुं किरीटिनं । भक्ताभीष्टप्रदातारं ध्यायेद्यज्ञ
भुजं हरिं । चत्वारिशृंगेत्यस्य गोतमोवामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् । अग्नि

+ पीठावरणपूजादि आन्हिकपद्धतौ द्रष्टव्यम् ।

मूनिध्याने विनियोगः । ॐ चत्वारिंशृंगत्रयो अस्यपादा द्वे शीर्षे
सप्तहस्ताः सा अस्य । त्रिधावद्धो वृषभो रोग्वाति महादेवा मर्त्या
आविवेश । सप्तहस्तः रचतु गृंगो सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः । त्रिपात्र-
सन्नवदनः सुवासितः शुचिन्मितः । स्वाहातु दक्षिणार्धे देवीं
वामे स्वधां तथा । विभ्रदक्षिणहस्तैस्तु शक्तिमन्त्रं स्तुच स्तुवम् ।
तोमरं व्यजन वासं धृतपात्रं च धारयन् । मेषारूढो जटावद्धो गौर-
वर्णो महौजसः । धूम्रध्वजो लोहिताक्षः सप्तर्चिः सर्वकामदः ।
आत्माभिमुखनासीन एवं रूपो हुनाशनः ।

तदंतस्थमुख्यप्राणध्यान । उद्यद्रविप्रकरसंनिभमच्युतांके स्वा-
सीनमस्यनुतिनित्यवचः प्रवृत्ति । ध्यायेद्गदाभयकर सुकृतांजलितं
प्राणं यथेष्ट तनुमुन्नतकर्मशक्ति ।

तदंतस्थपरशुरामध्यान । अंगारवर्णमभितोऽबहिः प्रभाभि-
व्याप्तं परस्वधधनुर्धरमेकबोरम् । ध्यायेदजेशपुरुहूतमुखैस्तुवद्भि-
रावातमात्मपदवीं प्रतिपद्यंत । ॐ एष हि देवः प्रदिशो नु सर्वाः
पूर्वो हि जातः स उगर्भे अंतः । स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्य-
ङ्मुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः । अग्नेवैश्वानरशांडित्यगोत्र मेष-
ध्वज मेषारूढ तदंतर्गतं मुख्यप्राणांतर्गतं यज्ञपुरुषात्मकं हरिणीपति
श्रीपरशुरामं मम संमुखो वरदो भव । समिद्वयमादाय क्रियमाणे
जीर्णोद्धारहोमे देवतापरिग्रहार्थमन्वाधानं करिष्ये । अस्मिन्नन्वा-
हितेऽग्नौ अग्नेः वैष्णवत्वसिद्ध्यर्थं मूलमंत्रेण नारायणं अष्टवारम्
पुरुषसूक्तेन महापुरुषं षोडशवारं द्वादशाक्षरेण वासुदेवं द्वादशवारं
षडक्षरेण विष्णुं षड्वारं पुनर्व्याहृतिहोमः—तत्तद्देवतामंत्रेण होमः
आज्यद्रव्येण यक्ष्ये ।

जातवेदमग्निमिधमेन प्रजापतिं प्रजापतिं च आधारदेवते
 आज्येन अग्नोदोमौ चक्षुषी आज्येन । अत्र प्रधानं । आदित्यादि
 नवग्रहान् अमुकसंख्याभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिः अधिप्रत्यग्निदेव-
 ताश्च पूर्वसंख्यातो न्यूनसंख्याभिः । क्रतुसाद्गुण्यदेवता क्रतुसंरक्षक
 देवताश्च उक्त संख्याभिः पीठदेवता सकृत्सकृत् । परशुरामं
 मूलमंत्रेण सकृदाज्येन गायत्र्या अष्टोत्तरशतवारं विष्णुगायत्र्या
 अष्टोत्तरशतवारं शिशुमारमंत्रेण शिशुमारं अष्टोत्तरशतवारं श्री-
 नृसिंहमंत्रेण नृसिंहं अयुतसंख्याभिः आज्येन आवरणदेवता सकृ-
 दाज्येन । शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि । अन्वाधानं । रयिन्नशतेस्वस्ति
 इत्यंते अग्नेः वैष्णवत्वसिद्धिर्होमः कार्यः आत्मानंचालंकृत्य । हस्तं
 प्रक्षाल्य । संस्कृताज्येध्मयोः हविर्द्रव्याणांच नैवेद्यसमर्पणं कृत्वा—
 होमारंभः । ॐ नमो नारायणाय स्वाहा नारायणायेदं । अष्टवारं ।
 ॐ सहस्रशोर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिं विश्वतो वृत्वा
 अत्यतिष्ठद्दशांगुलं स्वाहा । महापुरुषायेदं । यज्ञेन यज्ञमयजत० संति
 देवाः । पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं एकैकवार । ॐ नमो भगवते वासुदे-
 वाय स्वाहा वासुदेवायेदं । द्वादशवारम् । ॐ विष्णवे नमः स्वाहा
 विष्णवेदं षड्वारम् । एवं वैष्णवाग्निसिद्धिं विधाय । इध्मबंधन
 रज्जुमिध्मस्थाने निधायेत्यादि आज्यभागांतं कुर्यात् ।

अथहोमक्रमः । आकृष्णेनेत्यादि नवग्रहहोमः । ॐ परदेव-
 तायै श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय स्वाहा इत्यारभ्य हरेर्योगपीठस्वरूपात्मने
 श्रीमदनंताय स्वाहा इत्यंतं पीठदेवताहोमः । ॐ भां भार्गवाय नमः
 स्वाहा मूलमंत्रेण परशुरामं सकृद्धोमः । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो
 देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात्स्वाहा गायत्री होमः ॐ

नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्
 स्वाहा । विष्णुगायत्रीहोमः प्रथमतो शिशुमारहोमः ॐ शिं शिशु-
 माराय नमः स्वाहा शिशुमारहोमः । ॐ क्रूरं वीरं महाविष्णुं
 दीप्यंतं विश्वतोमुखं । नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्युमृत्युं नमाम्यहं
 स्वाहा । इति श्रीनृसिंहमंत्रहोमः । संनिधानार्थं व्याहृतिभिर्होमः ।
 व्याहृतिहो० मध्ये परमपुरुषाय स्वाहा इत्या भ्य ब्रह्मणे सभाय्य
 सवाहनाय सायुधाय सपरिग्रहाय श्रीविष्णुपार्षदाय नम स्वाहा
 इत्यंतम् । आवरणहोमः । शेषेण स्विष्टकृद्धोमः । इति होमक्रमः ।
 अन्वाधानोक्तसंख्याप्रकारेण होमः कार्यः ।

गणाधिपतये देया प्रथमातु वराहुतिः इति वचनानुसारेण
 वराहुतिपूर्वकं चतुर्गृहीतेन आज्येन आदौ गणपत्यंतर्गतं विश्वनामक
 प्रीत्यर्थं हामं कुर्यात् । गणानांत्वा शौनको गृत्समदौ गणपतिर्ज-
 गती । वराहुतिहोमे विनियोगः । ॐ गणानांत्वा गणपति हवामहे
 कविं कवीनामुपमश्रवस्तमं । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः
 शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनं स्वाहा । गणपत्यंतर्गतं विश्वनामकायेदं
 इति त्यागः । यजमानः प्रत्याहुतित्यागस्य कर्तुं अशक्यत्वात् इमानि
 उपकल्पितानि हवनीयद्रव्याणि यायायक्ष्यमाणदेवताभ्यःस्ताभ्यः
 हुतानि होष्यमाणानिच मया सकृदेव परित्यक्तानि नमम । यथा
 देवतमस्तु । ऋत्विजः क्रमेण होमं कुर्युः । प्रधानहोमसमाप्तौ-
 उपलिप्तरंगवत्याद्यलंकृतवेद्यां *

* उक्तेनैवविधेनेन इत्युक्त्या पूर्वोक्तेन विधानेन प्रतिष्ठावत् कलशस्थापन
 विधिना चक्राब्जमंडले कलशान् संस्थाप्य केशवादिमूर्तिन् अजादिदेवाना-
 वाह्य ।

चक्राब्जमंडले २५ कलशस्थापनं कुर्यात् । तत्रक्रमः । अद्य
पूर्वोच्चरितं शुभतिथौ ० श्रीविष्णुप्रीत्यर्थं जीर्णोद्धारंगभूतं कलश-
स्थापनं कारिष्ये । इति संकल्प्य । महीद्यौरिति मंत्रावृत्या । मध्ये
परितः पूर्वादि चतुर्दिक्षु च भूनि स्पृष्ट्वा । महीद्यौः काण्वो मेघा-
तिथिर्भूमिर्गायत्री । भूमिस्पर्शने विनियोगः । ॐ महीद्यौः प्रृथिवी
चन इमं यज्ञं मिमिक्षतां । पिपृतान्नोभरीमभिः । ओषधयः संवदते
इति तथैव तंडुलराशौ कृत्वा । ओषधय आयर्वणोभिषगोषधयो-
नुष्टुप् । धान्यराशिकरण विनियोगः । ॐ ओषधयः संवदते सोमेन
सहराज्ञा । यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन्पारयामसि । आकलशे-
ष्विति मंत्रावृत्या । मध्ये पूर्वादि चतुर्दिक्षु कलशान् स्थापयेत् ।
आकलशेष्वसितः पवमानः सोमो गायत्री । ब्रह्माकलशस्थापने
विनियोगः । ॐ आकलशेषु धावति पवित्रे परिषिच्यते । उक्थै-
र्यज्ञेषु वर्धते । स्थापित मध्यकलशे । इमं मे गंगे सिधुक्षित्प्रैय्यमेधो
नद्यो जगती । शुद्धोदकपूरणे विनियोगः । ॐ इमं मे गंगे यमुने
सरस्वति शुतुद्रिस्तोमं सचतापरुण्या । असिक्न्यामरुद्वृष वितस्त-
यार्जीकीये शृणुह्या सुषोमया । कलशचतुष्टये गंधोदकपूरणं ।
मंत्रावृत्या । गंधद्वारामिति चिक्लीतेंदिरानुष्टुप् । गंधोदकपूरणे
विनियोगः । ॐ गंधद्वारां दुराघर्षां नित्यपुष्टां करोषिणीं । ईश्वरीं
सर्वभूतानां तामिहोपवह्येश्रियं ।

एवं चक्राब्जमंडलगतवीथिषु पूर्वादिचतुर्दिक्षु शुभ्ररंगवल्या
लिखितचित्रपटे वा चतुर्दलयुतंपद्ममालिख्य । पूर्वादिचतुर्दिक्षुस्थित
चतुर्दलपद्ममध्य एकं कलशं दलेष्वेकैकं । इति पूर्ववत् पंचकलशान्
आकलशेष्विति मंत्रावृत्या स्थाप्य । पूर्वादिचतुर्दिक्षुस्थितकलशेषु

पंचामृतपूरणं । आप्यायस्वेतिगोतमः सोमो गायत्री । क्षीरपूरणे
विनि० आप्यायस्वसमेतु ते विश्वतः सोमवृष्ण्यं । भवावाजस्य
संगथे । मंत्रावृत्या कलशेषु क्षीरपूरणं । तथैव दधिक्राव्णो
वामदेवो दधिक्रावानुष्टुप् । दधिमेलने विनियोगः । ॐ दधिक्राव्णो
अकारिषंजिष्णोरश्वस्यवाजिनः । सुरभिनो मुखाकरत्प्रण आयूंषि-
ताग्निषत् । कलशेदधिपूरणम् । मधुवाता इति तृचस्यराहूगणो
गोतमो विश्वेदेवा गायत्री । मधुपूरणे विनियोगः । ॐ मधुवाता
ऋतायते मधुक्षरंति सिधवः । माध्वीर्नः संत्वोषधीः । मधुनक्तमु-
तोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः । मधुद्यौरस्तुनः पिता । मधुमान्नो
वनस्पतिर्मधुमां अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावोभवंतुनः । कलशेषु मधु-
पूरणम् । घृतमिमिक्षेत्यस्य आप्रियोत्तनूनपात्रिष्टुप् । घृतपूरण
विनियोगः । ॐ घृतमिमिक्षे घृतमस्ययोनिर्घृतेश्रितो घृतम्बस्य
घाम । अनुष्वधमावहमादयस्व स्वाहा कृतं वृषभवक्षिहव्यं । कलशेषु
घृतपूरणम् । स्वादुःपवस्वेत्यस्य भार्गवो वेनः पवमान सोमस्त्रि-
ष्टुप् । शर्कराक्षेपण विनियोगः । ॐ स्वादुःपवस्वदिव्यायजन्मने
स्वादुर्गिद्राय सुहवीतनाम्ने । स्वादुर्मित्राय वरुणाय वायवे बृहस्प-
तये मधुमां अदाभ्यः । कलशेषु तथैवशर्कराक्षेपणम् । एवं पंच-
कलशेषु पंचामृतं पूरयेत् ।

दक्षिणदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकं । आकलशे-
ष्वितिमंत्रावृत्या स्थापयेत् । ओषधय इत्यस्य आथर्वणोभिषगोषध-
योनुष्टुप् । वृक्षत्वङ्गमिश्रोदकपूरणे विनियोगः । ओषधयः संवदंते
सोमेन सहराज्ञा । यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन् पारयामसि ।
इति मंत्रावृत्या कलशपंचके वृक्षत्वङ्गमिश्रोदकपूरणम् ।

पश्चिमदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकं । इति कलशोक्त मंत्रावृत्या पूर्ववत् पञ्चकलशान् स्थापयेत् । कलशपञ्चवे शुद्धोदकपूरणम् । इमं मे गङ्गे इति मंत्रेण पूरयेत् ।

उत्तरदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकं पञ्चकलशान् मंत्रावृत्या संस्थाप्य गंधद्वारेति गंधोदकेनापूर्य ।

ब्रह्मशुद्धोदक कलशमध्ये पृथक् चतुर्दलं अल्पं रक्तं पद्मं कृत्वा तत्र पञ्चगव्य पूर्णकलशं स्थापयेत् । तत्र क्रमः । तत्सवितु-
रित्यस्य विश्वामित्रः सविता गायत्री । गोमूत्र प्रक्षेपणे विनियोगः ।
ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ।
गंधद्वारेत्यस्य आनंदचिक्लीतेंदिरानुष्टुप् । गोमयप्रक्षेपणे विनि-
योगः । गंधद्वारां० श्रियं । आप्यायस्वेत्यस्य गोतमः सोमो
गायत्री । क्षीरप्रक्षेपणे विनियोगः । ॐ आप्यायस्व० गन्धे । दधि-
क्राव्णो वामदेवो दधिक्रावानुष्टुप् । दधिप्रक्षेपणे विनियोगः ।
ॐ दधिक्राव्णो० षत् । घृतं मिमिक्षेत्यस्य गृत्समद आप्रियो
तनूनपात्रिष्टुप् । घृतप्रक्षेपणे विनियोगः । ॐ घृतमिमिक्षे० हव्यम् ।
इति कलशे पञ्चगव्यमापूर्य ।

कलशानां परितः दिक्षु द्वेद्वे । विदिक्षु एकैकं । पूर्व-
स्थापित पञ्चविंशतिकलशान् अन्यान् अवश्यकान् विशेषकलशान्
स्थापयेत् । पूर्वं कुशोदकं पूर्णं कर्पूरमिश्रितोदकपूर्णमिति द्वौ ।
आग्नेये कुंकुमोदकपूर्ण एकं ।

दक्षिणे चंदनोदकपूर्णं तुषारोदकपूर्णमिति द्वौ । नैऋत्यां
शिरिद्राचूर्णमिश्रितोदकपूर्ण एकं ।

पश्चिमे उशोरवासितोदकपूर्णं सर्षपमिलितोदकपूर्णमिति द्वौ । वायव्यकोणे नदीसंगमोदकपूर्णमेकं ।

उत्तरे । तडागोदकपूर्णं कूपोदकपूर्णमिति द्वौ । ऐशान्ये निर्झरोदकपूर्णमेकं । इंद्रेशानयोर्मध्ये एकं । एवं त्रयोदशकलशान् संस्थाप्य—

पूर्वस्थापित पंचविशतिकलशेषु देवतावाहनं कुर्यात् । तत्र क्रमः । अद्येत्यादि० शुभतिथी० भारतीरमण मुख्यप्राणांतर्गत श्रीलक्ष्मीनृसिंहप्रीत्यर्थ जीर्णोद्धारांगभूतं पंचविशतिकलशेषु देवता आवाहनं करिष्ये । ब्रह्मकलशं मूलमंत्रेण बुधवरुणांतर्यामि श्री लक्ष्मीनृसिहाय नमः । श्रीलक्ष्मीनृसिंहं आवाहयामि ।

ब्रह्मकलशपरितः पूर्वे केशवाय नमः केशवं आवाहयामि । दक्षिणे नारायणाय नमः नारायणं आवाहयामि । पश्चिमे माधवाय नमः माधवं आवाहयामि । उत्तरे गोविदाय नमः गोविदं आवाहयामि । इत्यावाह्य ।

मंडलगतवीथिषु पूर्वदिक्स्थापित कलशपंचके मध्यकलशे विष्णवे नमः विष्णुं आवाहयामि । पूर्वे मधसूदनाय नमः मधसूदनं आवाहयामि । दक्षिणे त्रिविक्रमाय नमः त्रिविक्रमं आवाहयामि । पश्चिमे वामनाय नमः वामनं आवाहयामि । उत्तरे श्रीधराय नमः श्रीधरं आवाहयामि ।

मंडलगतवीथिषु दक्षिणदिग्गतकलशपंचके । मध्यकलशे हृषीकेशाय नमः हृषीकेशं आवाहयामि । पूर्वे पद्मनाभाय नमः पद्मनाभं आवाहयामि । दक्षिणे दामोदराय नमः दामोदरं आवाह-

यामि । पश्चिमे संकर्षणाय नमः संकर्षणं आवाहयामि । उत्तरे
वामुदेवाय नमः वामुदेव आवाहयामि ।

मंडलगतवीर्याषु पश्चिमदिग्गतकलशपंचके मध्यकलशे
प्रद्युम्नाय नमः प्रद्युम्नं आवाहयामि । पूर्वे अनिरुद्धाय नमः अनि-
रुद्ध आवाहयामि । दक्षिणे पुरुषोत्तमाय नमः पुरुषोत्तमं आवाह-
यामि । पश्चिमे अधोक्षजाय नमः अधोक्षज आवाहयामि । उत्तरे
नारसिंहाय नमः नारसिंहं आवाहयामि ।

उत्तरदिग्गत कलशपंचके । मध्यकलशे अच्युताय नमः
अच्युत आवाहयामि । पूर्वे जनार्दनाय नमः जनार्दनं आवाहयामि ।
दक्षिणे उपेन्द्राय नमः उपेन्द्रं आवाहयामि । पश्चिमे हरये नमः हरिं
आवाहयामि । उत्तरे श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्णं आवाहयामि ।

एव देवताः आवाह्य । हस्तेन कलशान् स्पृष्ट्वा । मातृका
मंत्रान् प्रणवादि मंत्रान् जप्त्वा । कलशान् सपूज्य । कलशदेवता-
भ्यो नमः इति आसनादि मन्त्रपुष्पांतं कृत्वा प्रार्थयेत् ।

कलशः कीर्तिमायुष्यं प्रज्ञां मेधां श्रियं बल । योग्यतां पाप-
हानि च पुण्यवृद्धि च साधयेत् । सर्वक्षत्रमयोयस्मात् सर्वदेवमयोग्यतः ।
अतो हरिप्रियोसित्वं पूर्णकुंभ नमोस्तुते । इति प्रार्थ्य । अनेन
कलशपूजनेन भगवान् बुधवरुणांतर्गत लक्ष्मीनारायणः प्रीयतां ।
मध्वांतर्गत श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

ततः । वेदघोषैः सह आदराद्भक्त्या प्रतिमां स्नानमंटपमा-
नीय । प्रणवमंत्रेण आत्वाहार्षसूक्तेन घर्मसूक्तेन विष्णुसूक्त विश्व-
कर्मसूक्त पुरुषसूक्तांतैः विश्वतश्चक्षुरिति मंत्रेण । पृथक् पचगव्येन

स्नापयेत् । प्रणवस्य परब्रह्मऋषिः परमात्मा देवता । देवी गायत्री
 चछंदः । पंचगव्याभिषेके विनियोगः । ॐ इति प्रणवमन्त्रेण स्नाप-
 यत् । आत्वाहार्षेति षष्ठ्यं सूक्तं ध्रुवो राजा स्तुतिर्गुणुष्टुप् ।
 पंचगव्या० आत्वाहार्षे० स्कर्त् । धर्मो सनतेति दशर्चं सूक्तं वैरूप
 सध्रिस्तापसो वा धर्मो विश्वेदेवास्त्रिष्टुप् । चतुर्थी जगती ।
 पंचगव्या० गः । धर्मममंता० हितः । विष्णोर्गुणमिति षष्ठ्यं सूक्तं
 दीर्घतमा विष्णुस्त्रिष्टुप् । पंचगव्याभिषेके वि० गः । प्रव पांतमघ
 सो० ह्वं । भवा मित्र इति पचर्चं सूक्तं दीर्घतमा विष्णुर्जगती ।
 पचग० योगः । भवा मित्रो० भजत् । संवां कर्मणा इति अष्ट्यं
 सूक्तं भरद्वाज इंद्रा विष्णुस्त्रिष्टुप् । पंचगव्याभिषेके वि० सवां
 कर्मणा० एथां परोमात्र येति सप्तर्चं सूक्तं वासिष्ठो विष्णुः
 पंचम्यादि तिसृणां इंद्रा विष्णुस्त्रिष्टुप् । पंचगव्या० योगः । परो-
 मात्र० सदानः । नूमर्त्त इति सप्तर्चं सूक्तं वासिष्ठो विष्णुस्त्रि-
 ष्टुप् । पच० योगः । नूमर्त्तोदयते० सदानः । यइमात सप्तर्चं सूक्तं
 भौवनो विश्वकर्मास्त्रिष्टुप् । द्वितीया विराटरूपा । पंचगव्या०
 गः । यइमाविश्वा० साधुकर्मा । चक्षुष इति सप्तर्चं सूक्तं विश्व-
 कर्मा विश्वकर्मास्त्रिष्टुप् । पंच० योगः । चक्षुषः पिता० शासश्च-
 रते । विश्वतश्चक्षुरिति मंत्रस्य भौवनो विश्वकर्मा विश्वकर्मास्त्रि-
 ष्टुप् । पंच० योगः । विश्वतश्चक्षुः० एकः । सहस्रशीर्षेति षष्ठ्यं
 सूक्तं नारायणः पुरुषोनुष्टुप् । अंत्यात्रिष्टुप् । पंचगव्याभिषेके
 वि० नयोगः । ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः० साध्याः संति देवाः । पुनः
 मूलमंत्रेण प्रणवेन कुशोदकादि त्रयोदशकलशैः भक्तितः स्नाप-
 यित्वा (गंधपुष्पादिभिः अलकृत्य) ततः पंचविंशतिकलशैः
 बाह्यक्रमेण आत्वाहार्षे इत्यादि पूर्वोक्तमंत्रैः प्रतिमां अभिषेचयेत् ।

नध्य पचस्थित मध्य कलशाभिषेकं तु प्रणवेन अष्टाक्षरेण मूर्ति-
मन्त्रेण पुरुषसूक्तेन चेत्यतरेवमन्त्रैः कुर्यात् । नत्वाहार्षादिभिः ।
पचगव्यकलशपक्षे एवमेव । कलशग्रहणत्वित्थं कार्यम् । प्रथमं
पूर्वदिग्स्थित कलशपक्षे आदौ प्राक्स्थितं ततो दक्षिणस्थं ततः
पश्चिमस्थं तत उत्तरस्थं अनन्तरं मध्यमस्थं । गृणीयात् । एव
दक्षिणादि दिगवस्थित पचक्षेप कलशग्रहण जानीयात् ।

इत्यादिना उक्त प्रकारेण हरिं स्नापयित्वा । उद्धृत्य गर्भ-
गृहाद्वहिःरानीय । गंधपुष्पादिभिः अलंकृत्य संपूज्य । प्रार्थयेत् ।

अस्य ब्रह्मस्य चोत्थानं कर्तुमिच्छामि संप्रति ।

भवतो नोऽनुजानंतु भवदाज्ञां करोम्यहम् ।

देवदेव दयामिधो देहिनां मुक्तिदायक ।

उद्धारणार्थं जीर्णानां अनुज्ञां देहि मे प्रभो ।

इति भगवत विज्ञाप्य क्षमाप्य प्रणमेत् । स्थलांतरे स्थापयेत् ।
इति शेषः ।

स्थापित देवतानां पूजां कृत्वा । शेषेण स्विष्टकृतं हुत्वा
रज्जुप्रहरणादि प्रायश्चित्तहोमांते इंद्रादिलोकपालेभ्यः पलाशपर्णे-
ष्वाद्भुवंपर्णेषुवा सदीपमाषभक्तबलीन्दत्वा - आवाहितदेवताभ्यः
क्षत्रपालायच सदीपमाषभक्त बलीन् यजमानद्वारा कारयेत् ।

ततः समुद्रादूर्ध्वरित्यादिमन्त्रैः घामन्तेत्यनया वा पूर्णाहुतिं
हुत्वा - ऋद्धिकाम उक्तमन्त्रैः वसोर्धारांच हुत्वा । पूर्णपात्रविमो-
कान्युपस्थानादि कृत्वा ।

ततोऽग्निं संपूज्य । समुद्रज्येष्ठा० सुगस्ता इत्यादिना
 ग्रहकलशस्थोदकेन यजमानाभिषेचनं । मानस्तोकेतिभूतिश्च इति
 वचनात् विभूतिधारणादिकं शिष्टसंप्रदायानुसारेण कर्तव्यम् ।
 आवाहितदेवताः यथाविभवं संपूज्य । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयं-
 स्त्वेमहे । उपप्रयंतु मरुतः सुदानव इन्द्रप्राशूर्भवासचा । यांतु देव
 गणाः सर्वे इति विसृज्य । अग्नेः पश्चिमतः आचार्यं संपूज्य ।
 तस्मैगां वस्त्रयुगं द्विगुण दक्षिणां च दद्यात् अन्येभ्यो ऋत्विग्भ्यः
 यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् । तान् क्षमापयत । ततः यजमानेन
 श्रेयोग्रहणम् आचार्येण श्रेयोदानं च कारयेत् । मुख्यदेवतापीठं ग्रह
 पीठादिकंच आचार्यहस्ते प्रतिपाद्य । आदित्यादि नवग्रहप्रत्यर्थ
 तत्तद्ग्रहधान्यानिच नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दास्ये इति
 संकल्प्य भूयसीं दक्षिणां दद्यात् । यस्यस्मृत्येति कर्मफलं ईश्वरापण
 कुर्यात् । यस्यस्मृत्याच नामोक्त्या तपोहोमक्रियादिषु । न्यूनं
 संपूर्णतां याति सद्यो वदे तमच्युतं । मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं
 रमापते । यत्कृतंतु मयादेव परिपूर्णं तदस्तु मे । अनेन ज णोद्धार
 होमेन भगवान् यज्ञपुरुषात्मक हरिणीपति श्रीपरशुरामः प्रीयतां
 प्रीतो भवतु । मध्वांतर्गत श्रोकृष्णार्पणमस्तु । गच्छगच्छ इत्यग्निं
 विसृज्य । कर्माति द्विराचामेत् । कर्मसांगतासिध्यर्थं यथाशक्ति
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा । तैराशिषो गृण्हीयात् । इति जीर्णोद्धार
 हवनपद्धतिः ।

कृतस्य कर्मणः भगवति समर्पणं ।

अक्षयं कर्म यस्मिन् परे स्वर्पितं प्रक्षयं यांति दुःखानि यन्ना-
 मतः । अक्षरो योजरः सर्वदैवामृतः कुक्षिगं यस्य विश्वं सदाऽजा-
 देकम् । प्रीणयामो वासुदेवं देवतामंडला खंडमंडनम् ।

तपस्विनो दानपरा यशस्विनो मनस्विनो मंत्रविदः सुमंग-
लाः । क्षेमं न विदंति विनायदर्पणं तस्मै सुभद्रश्रवसे नमोनमः ।

कायेनवाचामनसेन्द्रियैर्वा बुध्यात्मनावाऽनुसृतः स्वभावं । करो-
ति यद्यत्सकलं परस्मै नारायणायैति समर्पयेत्तत् ।

प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् । स्मरणादेव तद्विष्णोः
संपूर्णस्यादिति श्रुतिः प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपःकर्मात्मकानि वै ।
यानि तेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं परं । इत्यादि प्रमाणार्थं अनु-
संधाय हरिस्मरणपूर्वकं हर्यर्पितानि कर्माणि सफलानि भवन्तीत्य-
शेषमतिमंगलम् ।

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ० यांतु देवेति च विसृज्य ।

अथ कलाकर्षणं श्लोकः ।

अथवा एकादिमासक्रमेण कुंभादौ कर्षणं कुर्यात् । तदुक्तम् ।
मासमेकं तु कुंभे स्यात् द्विमासं खड्ग एव च । मासत्रये तु कूर्चवे
षण्मासं दर्पणेऽपि वा । नवमासं पदे कुर्यात् वत्सरादौ च दारुजे इति ।
कुंभपक्षे तज्जले दहनशोषणप्लवनादिकंच कुर्यात् ।

इति संक्षिप्तकलाकर्षणम् ।

जीर्णोद्धारं तंत्रसारसंग्रहं मूलश्लोकौ ।

जीर्णालयोद्धृती चैव तत्त्वमंत्रान् स्वकं तथा ।

प्रतिलोभ्येन जप्त्वेवमूर्तौ संकोचयेद्धरिम् । १ ।

उक्तेनैव विधानेन तदर्धविभवैः सुधीः ।

पादमात्रैरपि हरिं स्नापयित्वा यथोदितं । २ ।

पूर्वोक्तेन विधानेन कलशस्थापन मृत्युवाहन पूजाभिषेक-
मंत्रादिविधिना इत्यर्थः । (छलारी टिप्पणी)

उपसंहार श्लोको ।

भक्तोद्धारकरानंतप्रीत्यै स्यात्सज्जनादृतः ।
जीर्णोद्धारविधिग्रंथस्तंत्रसारोद्धृतो मम ।

अवाप्तजन्मा बुरलीकुलेऽच्छे
पदाब्जभक्तो मुरलोधरस्य ।
श्रीराघवेन्द्रो हरिलीनचेताः
प्रावोच दार्यादिरलिप्सयैतम्

इति जीर्णोद्धारप्रयोग समाप्तः ।

श्रीशशरणम् ।

मंगलाचरणश्लोकाः ।

अनन्तहस्तैर्भजतां जनानां
वरान्ददानो भगवाननन्तः ॥
निरन्तरायान्सदयान्तरङ्गो
निरन्तरायान्मम संतनोतु ॥ १ ॥

समुद्रतरणे पटुर्भवसमुद्रसंतारकः
प्रसन्नमुखमुद्रया स्फुटदयासमुद्रिक्तधीः ॥
तनोतु हनुमान्पुरा सदनुमानतीर्थः कलौ
हरौ रत्नमनास्स मे हितमनारतं मारुतिः ॥ २ ॥

वैराग्यमूर्तिविहितेष्टपूति-
निरस्तविद्वज्जनचित्तजूतिः ॥
स्फूर्तिप्रदाक्रान्तदिगन्तकीर्ति-
स्सद्ध्यानतीर्थो हरताड्भवातिम ॥ ३ ॥

वेदादिविद्यासु विशारदानां
श्रीवासुदेवार्यसुधीपितृणाम् ॥
तथा सतां वाङ्मयरूपसेवां
कर्तुं ममैतत्सुकृतौ प्रवृत्तिः ॥ ४ ॥

श्रीमदनंतो विजयतेतराम् ।

श्रीमत्तंत्रसारानुसारि संप्रोक्षणप्रयोगः ।

यजमानः स्नात्वा नित्यकर्म निर्वर्त्य । आचम्य पवित्रपाणिः
प्राणानायम्य श्रीहरिवायुस्मरणपूर्वकं सुमुखश्चेत्यादि देशकालौ
संकीर्त्य ।

भारतीरमण मुख्यप्राणांतर्गत श्रीविष्णुप्रेरणया श्रीविष्णु-
प्रीत्यर्थं अस्यां प्रतिमायां चोर*चांडालपतितादि प्रवेश स्पृष्टाऽस्पृष्ट
जनित सर्वदोषपरिहारार्थं तथा मूर्तौ पूर्णकला सनिधानसिध्यर्थं
तंत्रसारोक्त संप्रोक्षणं करिष्ये ।

इति संकल्प्य । तदंगभूतं स्वस्तिपुण्याहवाचनं गणपतिपूजनं
वरुणपूजनं च करिष्ये स्वस्तिवाचनं समाप्य । ततः आचार्य
ऋत्विजो वृत्वा । यथा विभवं मधुपर्कविधिना पूजयेत् ।

ततः यजनदेशे यजमानेन प्रार्थितोऽहं आचार्यकर्म करिष्ये ।
यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य सर्वतः । स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं
यत्रस्थं तत्र गच्छतु । अपक्रामंतु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशं ।
सर्वेषामविरोधेन पौष्टिकर्मसमारभे । अनेन मंत्रेण गौरसर्षपान्
विकिरेत् ।

पंचगव्येन शुचीवो हव्या इति तृचेन पुनंतुमादेवजना इति
तृचेन एतोन्विद्रमिति तृचेन पल्लवदूर्वाभिः दर्भमुष्टिना च यजन-

---

* चोरचांडालपतितत्त्वोदक्यादि प्रवेशने । शवाद्युपहतौ चैव पूजाविच्छेदने
तथा । स्नपनोक्तेनमार्गेण प्रायश्चित्तविधि स्मृतः । तंत्रसारसंग्रहे ।

देशं गर्भालयं च संप्रोक्ष्य । स्वस्त्ययनं ताक्षर्यमित्यादि प्रादेशकरणांतं कुर्यात् ।

ततः संप्रोक्षणांगभूतं पंचविशतिकलशान् स्थापयेत् । अद्य-
त्यादि० शुभतिथौ० भारतीरमण मुख्यप्राणांतर्गतं श्रीविष्णुप्रीत्यर्थं
प्रतिमायाः अभिषेकार्थं कलशस्थापनं करिष्ये ।

महोद्यौः काण्वो मेघातिथिर्भूमिर्गायत्री । भूमिस्पर्शने विनि०
ॐ महोद्यौः पृथिवीचन० मभिः । ततः चक्राब्जं स्थापयित्वा ।
तदुपरि—

ओषधय इत्यस्याथर्वणो भिषगोषधयोनुष्टुप् । धान्यप्रक्षेपणे
विनियोगः । ॐ ओषधयः संवदंते० मसि । तत्र मध्ये । आकल-
शेष्वशितः पवमानः सोमो गायत्री । ब्रह्मकलशस्थापने विनियोगः ।
ॐ आकलशेषु धावति० वर्धते । तत्परितः चतुर्दिक्षु चतुःकलशान् ।
आकलशेष्विति मंत्रावृत्या संस्थाप्य । मध्यकलशे । इमं मे गंगे इति
सिधुक्षित्प्रयमेघो नद्यो जगती । शुद्धोदकपूरणे विनियोगः । ॐ
इमं मे गंगे यमुनेसरस्वति० मया । कलशचतुष्टये । गंधद्वारामिति
आनंदकर्मचिकलीतेंदिरासुता ऋषयः । श्रीदेवता । अनुष्टुप् छंदः ।
गंधोदकपूरणे विनियोगः । ॐ गंधद्वारां दुराघर्षां० श्रियं ।

मंडलगतवीथिषु पूर्वादि चतुर्दिक्षु शुभ्ररंगवत्या चतुर्दलयुतं
पद्ममालिख्य । पूर्वस्थित पद्मदलमध्ये एकं कलशं दलेष्वेकैकं च
इति पंचकलशान् आकलशेष्विति मंत्रावृत्या संस्थाप्य । आप्याय-
स्वेति गीतमः सोमो गायत्री । क्षीरपूरणे विनियोगः । ॐ आप्या-
यस्व समेतुते० गये । दधिक्रावणो वामदेवो दधिक्रावानुष्टुप् । दधि-

मेलने वि० । ॐ दधिक्राव्णो अकारिषं० षितारिषत् । घृतं मिमिक्षे
इत्यस्य गृत्समद आप्रियो तनूनपात्रिष्टुप् । घृतमेलने वि० । ॐ
घृतं मिमिक्षे घृतमस्य हव्यं । मधुवाता इत्यस्य राहूगणो गौतमो
विश्वेदेवा गायत्री । मधुमेलने वि० । ॐ मधुवाता ऋतायते०
गावो भवंतुनः । स्वादुः पवस्वेत्यस्य भार्गवो वेनः पवमानः सोम-
स्त्रिष्टुप् । शर्करामेलने वि० । ॐ स्वादुः पवस्वदिव्याय० अदाभ्यः ।
पंचकलशेषु पंचामृतं पूरयेत् ।

मंडलदक्षिणदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकंच आक-
लशेष्विति मंत्रावृत्या स्थापयेत् । ओषधय इत्यस्य० अनुष्टुप् ।
वृक्षत्वङ्मिश्रोदकपूरणे वि० । ॐ ओषधय संवदंते० पारयामसि ।
कलशपंचके त्वङ्मिश्रोदकपूरणम् ।

मंडलपश्चिमदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकंच इति
पंचकलशान् पूर्ववत् स्थापयेत् । कलशपंचके शुद्धोदकपूरणम् ।
इमं मे गंगे इति मंत्रेण ।

मंडलउत्तरदिग्गतचतुर्दलपद्ममध्ये एकं दलेष्वेकैकंच इति
पंचकलशान् आकलशेष्विति मंत्रावृत्या संस्थाप्य गंधद्वारेति कलश-
पंचकं गंधोदकेनापूर्य ।

ब्रह्मशुद्धोदक कलशमध्ये पृथक् चतुर्दलं अल्पं रक्तं पद्मं
कृत्वा । तत्र पंचगव्य पूर्णकलशं स्थापयेत् । तत्र मंडले कलशानां
परितः दिक्षु द्वेद्वे विदिक्षु एकैकं इति अंकुरार्पणपात्राणि संस्थाप्य ।
पूर्वस्थापित पंचविंशति कलशेभ्यः अन्यान् आवश्यकान् विशेष
कलशान् पालिकादि क्रमेण स्थापयेत् । पूर्वे कुशोदकपूर्णं कर्पूर-
मिश्रितोदकपूर्णमिति द्वौ । आग्नेये कुंकुमोदकपूर्ण एकं ।

दक्षिणे चंदनोदकपूर्णं तुषारोदकपूर्णमिति द्वौ । नैऋत्यां हृदिद्रोदकपूर्णमेकं । पश्चिमे उशीरवासितोदकपूर्णं कोष्ठसर्षप मिश्रितं दकपूर्णमिति द्वौ । वायव्यकोणे नदीसंगमोदकपूर्णमेकं । उत्तरे तडागोदकपूर्णं कूपोदकपूर्णमिति द्वौ । ईशान्ये निर्झरोदक-पूर्णमेकं । इंद्रेशानयोर्मध्ये एकं ।

एवं त्रयोदशकलशान् संस्थाप्य । पूर्वस्थापित पंचविंशति कलशेषु देवतावाहनं कुर्यात् । तत्र क्रमः । अद्यपूर्वोच्चरित शुभ-तिथौ० श्रीविष्णुप्रीत्यर्थं पंचविंशतिकलशेषु देवतावाहनं करिष्ये ।

ब्रह्मकलशे मूलमंत्रेण बुधवरुणांतर्यामि मूलमूर्तये श्रीलक्ष्मी-नारायणाय नमः । श्रीलक्ष्मोनारायणं आवाहयामि । पूर्वे ब्रह्मकलशे परितः । केशवाय नमः । केशवं आवाहयामि । दक्षिणकलशे नारा-यणाय नमः । नारायणं आ० । पश्चिमकलशे माधवाय नमः । माधवं आ० । उत्तरकलशे गोविदाय नमः । गोविदं आवाहयामि । इत्यावाह्य ।

मंडलगतवीथिषु पूर्वदिक्स्थापित कलशपंचके मध्यकलशे विष्णवे नमः विष्णुं आवा० । पूर्वे मधुसूदनाय नमः मधुसूदनं आ० । दक्षिणे त्रिविक्रमाय नमः त्रिविक्रमं आ० । पश्चिमे वाम-नाय नमः वामनं आ० । उत्तरे श्रीधराय नमः श्रीधरं आवाह-यामि । इत्यावाह्य ।

दक्षिणदिग्गतकलशपंचके । मध्यकलशे । हृषीकेशाय नमः हृषीकेशं आवा० । पूर्वे पद्मनाभाय नमः पद्मनाभं आ० । दक्षिणे दामोदराय नमः दामोदरं आ० । पश्चिमे संकर्षणाय नमः संकर्षणं आ० । उत्तरे वासुदेवाय नमः वासुदेवं आ० । इत्यावाह्य ।

पश्चिमदिग्गतकलशपंचके मध्यकलशे । प्रद्युम्नाय नमः
प्रद्युम्नं आ० । पूर्वे अनिरुद्धाय नमः अनिरुद्धं आ० । दक्षिणे पुरु-
षोत्तमाय नमः पुरुषोत्तमं आ० । पश्चिमे अधोक्षजाय नमः अधो-
क्षजं आ० । उत्तरे नारसिंहाय नमः नारसिंहं आ० । इत्यावाह्य ।

उत्तरदिग्गतकलशपंचके मध्यकलशे । अच्युताय नमः अच्युतं
आ० । पूर्वे जनार्दनाय नमः जनार्दनं आ० । दक्षिणे उपेन्द्राय नमः
उपेन्द्रं आ० । पश्चिमे हरये नमः हरिं आ० । उत्तरे श्रीकृष्णाय
नमः श्रीकृष्णं आ० । एवं देवता आवाह्य ।

हस्तेन कलशान् स्पृष्ट्वा । मातृकामंत्रान् प्रणवादिमंत्रान्
जपित्वा । कलशान् संपूज्य । कलशदेवताभ्यो नमः इत्यासनादि०
मंत्रपुष्पांतं । कलशः कीर्तिमायुष्यं प्रज्ञां मेधां श्रियं बलं । योग्यतां
पापहार्निच पुण्यवृद्धिच साधयेत् । सर्वक्षेत्रमयोयस्मात्सर्वदेवमयो
यतः । अतो हरिप्रियोसित्वं पूर्णकुंभ नमोस्तुते । इति प्रार्थ्यं ।
अनेन कलशपूजनेन भगवान् श्रीलक्ष्मीनारायणः प्रीयतां ।

ततः वेदघोष पंचविधवाद्यघोषैः सह आदराद्भक्त्या प्रतिमां
प्रणवमंत्रेण आत्वाहार्षसूक्तेन घर्मसूक्त विष्णुसूक्त विश्वकर्मसूक्त
पुरुषसूक्तांतैः विश्वतश्चक्षुरिति मंत्रेण । पृथक् पंचगव्येन स्नाप-
यित्वा । प्रणवस्य परब्रह्माऋषिः परमात्मा देवता । दैवी गायत्री
छंदः । पंचगव्याभिषेके विनियोगः । आत्वाहार्षेति सूक्तं ध्रुवोराज
स्तुतिरनुष्टुप् । पंचगव्याभिषेके वि० ॐ आत्वाहार्षं० स्करत् ।
घर्मासमेतेति दशर्चसूक्तं वैरूपं साध्विस्तापसो वा घर्मो विश्वेदेवा-
स्त्रिष्टुप् । पंचगव्याभि० ॐ घर्मासमंता० हितः । विष्णोर्नुकमिति

षष्ठ्यसूक्तं दीर्घतमा विष्णुस्त्रिष्टुप् । पंचगव्या० ॐ विष्णोर्नुक्तं०
भातिभूरि । प्रवःपांतमिति षष्ठ्यसूक्तं दीर्घतमा आद्यायाः विष्णुः
द्वितीयायाः इंद्राविष्णू ततश्चतसृणां विष्णुर्जगती । पंचग० वि० ।
ॐ प्रवःपांतमंशो० हवं ।

भवा मित्र इति पंच्यसूक्तं दीर्घतमा विष्णुर्जगती । पंच-
गव्या० ॐ भवामित्रो० भजत् । संवां कर्मणा इति अष्ट्यसूक्तं
भारद्वाजइंद्राविष्णूस्त्रिष्टुप् । पंचगव्या० ॐ संवां कर्मणा० येषां ।
परोमात्रयेति सप्त्यसूक्तं वसिष्ठो विष्णुः पंचम्यादि तिसृणां
इंद्राविष्णूस्त्रिष्टुप् । ॐ परोमात्रया० स्वस्तिभिः सदानः ।

नूमर्तइति सप्त्यसूक्तं वसिष्ठो विष्णुस्त्रिष्टुप् । पंचगव्या०
ॐ नूमर्तोदयते० स्वस्तिभिः सदानः । भौवनो विश्वकर्मा विश्व-
कर्मास्त्रिष्टुप् । ॐ यइमाविश्वा० साधुकर्मा । चक्षुषइति सप्त्यसूक्तं
विश्वकर्मा विश्वकर्मास्त्रिष्टुप् । ॐ चक्षुषः पिता० शासश्च-
रति ।

सहस्रशीर्षेति षोडश्यसूक्तं नारायणः पुरुषोनुष्टुप् । अंत्या-
स्त्रिष्टुप् । पंचगव्याभिषेके विनियोगः । ॐ सहस्रशीर्षा० साध्याः
संति देवाः । विश्वतश्चक्षुरिति मंत्रस्य भौवनो विश्वकर्मा विश्व-
कर्मास्त्रिष्टुप् । पंचगव्या० ॐ विश्वतश्चक्षुः० एकः । पुनः मूल-
मंत्रेण प्रणवेन कुशोदकादि त्रयोदशकलशैः भक्तितः स्नापयित्वा ।
ततः हस्तेन प्रतिमां स्पृष्ट्वा । अष्टोत्तरशतं अष्टाक्षरमंत्रं अष्टो-
त्तरशतं तत्तन्मूर्तिमंत्रं च जप्त्वा । प्रतिमायां मातृकान्यास तत्त्व-
न्यासांश्च कृत्वा । ध्यानश्लोकं पठित्वा । अष्टोत्तरसन्निधानजपं

कुर्यात् । ततः आत्वाहार्षादि० पुरुषसूक्तांतं जप्त्वा । ततः पंच-
विशतिकलशैः बाह्यक्रमेण आत्वाहार्षेत्यादि पूर्वोक्तमंत्रैः प्रतिमा
अभिषिचेत् ।

मध्यम पंचस्थित मध्यकलशाभिषेकंतु प्रणवेन अष्टाक्षरेण
मूर्तिमंत्रेण पुरुषसूक्तेनच इत्येतैरेष मंत्रैः कुर्यात् । नत्वाहार्षादिभिः ।
पंचगव्यकलशपक्षे एवमेव । कलशग्रहणं त्वित्थं कार्यं ।

प्रथमं पूर्वदिक्स्थितकलशपंचके आदौ प्राक्स्थितं ततो
दक्षिणस्थं । ततः पश्चिमस्थं तत उत्तरस्थं अनंतरं मध्यमस्थं गृणी-
यात् । एवं दक्षिणादि दिगवस्थित पंचकेपि कलशग्रहणं जानीयात् ।
अभिषेकानंतरं । आत्वाहार्षादि पूर्वोक्तमंत्रान् पुनः पठित्वा । ततः
बीजमंत्रेणाभिमुख्यं ।

ॐ ह्रीं क्रौं यं क्रं हं तं इति मंत्रेण । ततः तंत्रसारोक्त
पूजाविधानेन गंधपुष्पतुलसीधूपदोपनैवेद्यतांबूल पुनर्धूपनीराजन
मंत्रपुष्पांजलि सर्वराजोपचारांताः पूजां कुर्यात् ।

ततः आचार्यः कुंडात् स्थंडिलाद्वा पश्चिमतः उपविश्य ।
आचम्य प्राणानायम्य अद्येत्यादि शुभतिथौ भारतीरमण मुख्य०
श्रीविष्णुप्रीत्यर्थं संप्रोक्षणहवनांगभूतं (कुंडो) स्थंडिलोल्लेपनोल्ले-
खनाद्यग्निप्रतिष्ठापनं च करिष्ये । तद्गोमयेनेत्यादि० वाग्यतोभवे-
दित्यंते । कुंडे स्थंडिलेवा । ॐ स्वाहायै नमः स्वाहां आवाहयामि ।
ॐ भारत्यै नमः भारतीं आवा० । ॐ श्रीं ॐ ऋतृस्नातां हरिणी-
रूपिणीं लक्ष्मीं अनुसंधाय ।

स्वभर्तुः संस्थितामंके देवानां हव्यवाहिनीं । रक्तवर्णां रक्त-
वस्त्रां ध्यायज्वलनसुंदरीं । इति स्वाहां ध्यात्वा । तत्रैव तदंतस्थां
भारतीं । उद्यद्दिवाकरसमूहनिभां स्वभर्तुरंकस्थितामभयसद्वरबाहु-
युग्मां । मुद्रांच तत्त्वदृशये वरपुस्तकंच दोर्युग्मकेन दधतीं स्मरतात्म
विद्यां । इति भारतीं ध्यात्वा ।

लक्ष्मीं ध्यायेत् । कौशेयरक्तवसनां अरविदनेत्रां पाशांकुशा-
भयवरोद्यतपद्महस्तां । उद्यच्छतार्कसदृशीं परमांकसंस्थां ध्यायेद्वि-
धाशनुतपादयुगां जनित्रीं । इति लक्ष्मीं ध्यात्वा ।

ततस्तैजसेनासंभवे मृण्मयेनवा इत्यादि० अग्निप्रतिष्ठापने
विनियोगः । ॐ भूर्भुवःस्वरो विष्णुवीर्यात्मकं बलवर्धननामाग्निं
प्रतिष्ठापयामीत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य । पात्रे अक्षतोदकं प्राश्य । प्रोक्षि-
तंधनचंदनतुलसीकाष्ठसुगंधद्रव्याणि च निक्षिप्य ।

वेणुधमन्या प्रबोध्य ध्यायेत् । अग्निं प्रज्वलितं वंदे जातवेदं
हुताशनं । सुवर्णवर्णमनलं समिद्धं विश्वतोमुखं । कुंडमध्ये स्थितां
लक्ष्मीं सर्वाभरणभूषितां । सर्वाऽवयवसंपूर्णां ऋतुस्नातां विचित-
येत् । देवं नारायणं ध्यात्वा सर्वलक्षणलक्षितं । चतुर्बाहुं विशालाक्षं
कोमलं पीतवाससम् । इति ध्यात्वा ।

अद्येत्यादि शुभतिथौ भारतीरमण मुख्यप्राणांतर्गत श्रीविष्णु
प्रीत्यर्थं । अग्नेः गर्भाधानादि षोडशसंस्कारसिद्ध्यर्थं । व्यस्तसमस्त
व्याहृतिभिः षोडशवारं— पुनश्च प्रतिसंस्कारार्थं एकैकवारं पूर्णा-
हुत्यर्थं आज्याहुतीर्होष्ये । आज्यमुत्पूय—स्रुवं समृज्य—इत्यादि तंत्रं
स्थालीपाकवत् कुर्यात् । ततः भूरादिदेवताध्यानं ।

वासुदेवादिकाः शुक्लरक्तपीतसितोज्ज्वलाः । चक्रशंखगदा-
ब्जेत प्रथमो मुसलीहली । सशंखचक्रस्त्वपरःस्तृतीयः शार्ङ्गबाण-
वान् । सशंखचक्रस्तुर्यस्तु चक्रशंखासि चर्मवान् । इति ध्यात्वा ।

संस्कारहोमं कुर्यात् । स्रुवेणाज्यमादाय । ॐ भूः स्वाहा
अग्नये श्री अनिरुद्धायेदं । ॐ भुवः स्वाहा वायवे श्रीप्रद्युम्नायेदं ।
ॐ स्वः स्वाहा सूर्याय श्रीसंकर्षणायैदं ॐ भूर्भुवःस्वः स्वाहा
प्रजापतये श्रीवासुदेवायेदं । सांगतासिध्यर्थं पूर्णाहुतीर्होष्ये ॐ
भूर्भुवःस्वः स्वाहा प्रजापतये श्रीवासुदेवायेदं ।

एवं अवशिष्ट पुंसवनादि० विवाहान्ताः षोडशसंस्कारान्
कुर्यात् । ततः अग्नेः वैष्णवत्वसिध्यर्थं विष्णवाहुतीराज्येन होष्ये ।
अष्टौ अष्टाक्षरेणैव पुंसूक्तेनच षोडशा । द्विषट्षडक्षरेणैव विष्णवा-
हुतिरनुक्रमात् । इति वचनात् क्रमेण वैष्णवत्वसिद्धिहोमं कुर्यात् ।

ततः अग्नौ पीठपूजां विधाय । ॐ परदेवतायै श्रीलक्ष्मी
नारायणाय नमः आरभ्य महापीठायते नमः इत्यंतं पीठपूजां कृत्वा ।
परशुराममावाह्य । अर्घ्यादि० पुष्प पूजांते । आवरणपूजा कार्या ।
ॐ परमपुरुषाय नमः आरभ्य सत्यलोकाधिपतये ब्रह्मणे सभार्याय
सवाहनाय सायुधाय सपरिग्रहाय श्रीविष्णुपार्षदाय नमः इत्यावरण
पूजा ।

ततः चत्वारिंशृंगेत्यस्य गोतमो वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् ।
अग्निमूर्तिध्याने विनियोगः । ॐ चत्वारिंशृंगा त्रयो अस्यपादा०
आविवेश । स्मृतिमंत्रांश्च । सप्तहस्तःश्चतुःशृंगः० हुताशनः ।
तदंतस्थं मुख्यप्राणध्यानं । उद्यदद्रविप्रकरसन्निभमच्यतांके स्वासीन

मस्य नुतिनित्यवचः प्रवृत्तिः । ध्यायेद्गदाभयकरं सुकृताञ्जलिं तं
प्राणं यथेष्टतनुमुन्नतकर्मशक्तिः ।

तदंतस्थां लक्ष्मीं । कौशेयवक्तवसनां० जनित्रीं । तदंतस्थं
अंगारवर्णमभितोडबहिः प्रभाभिव्याप्तं परश्वधधनुर्धरमेकवीरं ।
ध्यायेदजेशपुरुहूतमुखैस्तुवद्भिः रावीतमात्मपदवीं प्रतिपादयतं ।

ॐ एषहि देवः प्रदिशोनु सर्वाः पूर्वोहि जातः स उगर्भे अंतः ।
सविजायमानः सजनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः ।
अग्ने वंश्वानर शांडिल्यगोत्र मेषध्वज मेषारूढ वरप्रद प्राङ्मुखो
देव अग्न्यंतर्गत मुख्यप्राणांतर्गत यज्ञपुरुषात्मक हरिणीपति श्री
परशुराम मम संमुखो वरदो भव ।

अन्वाधानं । समिद्धयमादाय क्रियमाणे सप्रोक्षणहोमे देवता
परिग्रहार्थमन्वाधानं करिष्ये । अस्मिन्नन्वाहितेऽग्नौ जातवेद समग्नि-
मिध्मेन प्रजापतिं प्रजापतिं च आधारदेवते आज्येन अग्नौषोमौ
चक्षुषौ आज्येन ।

अत्र प्रधानं । नवग्रहकरणपक्षे आदित्यादि नवग्रहान् समि-
त्तिल (चर्वा) ज्याहुतिभिः इष्टसंख्याहुतिभिः । अधिप्रत्यधिदेव-
ताश्च न्यूनसंख्याभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः । क्रतुसाद्गुण्यदेवता क्रतु-
संरक्षकदेवताश्च न्यूनसंख्याहुतिभिः तदाहुतिभिः ।

२५ तत्त्वदेवताः तत्तन्मंत्रेण प्रत्येकं शतसंख्याभिः आज्या-
हुतिभिः यथाशक्ति वा आहुतिभिः । पुरुषसूक्तेन प्रत्यर्च एकैका-
हुत्या आज्यद्रव्यैः । गायत्र्या शतसंख्याभिः आज्याहुतिभिः । तत्त-
न्मूर्तिं मूलमंत्रेण अष्टोत्तरसहस्रसंख्याभिः आज्याहुतिभिः । पीठ-

देवतां प्रत्येकमेकैकं आज्याहुत्या विष्णुं विष्णुगायत्र्या अयुत
संख्याभिः १०००० आज्याहुतिभिः । द्वारपालकदेवताः एकैकया
ज्याहुत्या इंद्रादिलोकपालदेवताः एकैकया आवरणदेवताः एकैका-
ज्याहुतिभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि सद्यो यक्ष्ये इत्यंतमुक्त्वा ।

अन्वाधाय परिसमूहनाद्य ज्यभागांतं कृत्वा । अन्वाधान
क्रमेण प्रतिदेवता उद्दिश्य त्यागं कुर्यात् । आचार्यः आदौ चतुर्गृहो-
तेनाज्येन वराहुतिपूर्वकं होमं कुर्यात् । गणानांत्वा शौनको गृत्समदो
गणपतिर्जगती । गणपत्यंतर्गत विश्वाभिन्न श्रीविष्णुप्रीत्यर्थे वरा-
हुतिहोमे विनियोगः । ॐ गणानांत्वा० सादनं स्वाहा । गणपत्यंत-
र्गत विश्वाभिन्न श्रीविष्णव इदं नमम । इति

यजमानः त्यागं कुर्यात् । प्रत्याहुति त्यागस्य कर्तुं अशक्य-
त्वात् इमानि उपकल्पितानि हवनीय द्रव्याणि याया यक्ष्यमाण
देवताः ताभ्यस्ताभ्यः हुतानि होष्यमाणानिच मया सकृदेव परि-
त्यक्तानि नममेत्यक्षतजलमुत्सृजेत् यथादैवतमस्तु । ऋत्विजः
क्रमेण होमं कुर्युः ।

अथान्वाधनोक्तहवनक्रमः आकृष्णेनेति नवग्रहहोमः ।
ॐ पराय पुरुषात्मने ब्रह्मवायुभ्यां स्वाहा-इत्यारभ्य-शनैश्चर
धराभ्यां स्वाहा इत्यंतं । तत्त्वदेवताहोमः । ॐ सहस्रशीर्षा प्रत्यर्चं
पुरुषसूक्त होमः । ॐ तत्सवितुः वरेण्यं० गायत्रीमंत्र होमः । तत्त-
न्मूर्तिमंत्रहोमः । ॐ परदेवताय श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां स्वाहा०.....
श्रीमदनंताय स्वाहा इत्यंतं पीठदेवता होमः । मूलमंत्रेण श्रीपरशु-
रामं संपूज्य ध्यात्वा । अंगारवर्णं० प्रतिपादयंतं । ॐ भांभार्गवाय
नमः स्वाहा । ॐ नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो

विष्णुः प्रचोदयात्स्वाहा । विष्णुगायत्र्या अयुतहोमः । जयत्रिजयादि
द्वारपालकदेवता होमः । इंद्रादिलोकपालक होमः । यदस्येति
स्विष्टकृद्धोमः । इति होमकर्म ।

स्विष्टकृद्धोमात्पूर्वं स्थापितदेवान् संपूज्य । स्विष्टकृदादि०
प्रायश्चित्तहोमांते दिक्पालेभ्यः आदित्यादि नवग्रहेभ्यः द्वारपाले-
भ्यः क्षेत्रपालायच सदोपमाषभक्त बलीन् संकल्प्य यजमानद्वारा
कारयेत् ।

“भूतानि यानीह वसन्ति तानि बलिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तं ।
अन्यत्र वासं परिकल्पयंतु क्षमंतु तान्यत्र नमोस्तु तेभ्यः ।” इति देवा-
लयाद्वहिः उत्तरभागे निक्षिपेत् । यजमानः पाणी पादौ प्रक्षाल्य ।
आचम्य । इमं मंत्रं पठेत् । “ॐ शांता पृथिवी शिवमंतरिक्षं द्यौर्नो
देव्यभयन्नो अस्तु । शिवादिशः प्रदिश उद्दिशोन आपो विश्वतः
परिपांतु सर्वतः” शांतिः शांतिः शांतिः । पृथिवी शांता इत्यादि
यजुःशाखिनां ।

पूर्णाहुत्यां मृडोनाम इति वचनान्यनुसृत्य पूर्णाहुतिकाले
स्थापिताग्नौ मृडनामग्निं प्रतिष्ठापयामि इत्यनुसंधाय अक्षतान्
क्षिपेत् । द्वादशाष्टौ चतुर्गृहीतेन वा आज्येन स्तुचं पूरयित्वा समु-
द्रादूर्मिरितिसूक्तेन धामतेत्यनया वा पूर्णाहुतिं जुहुयात् ।

“शते आज्याहुतिं दद्यात्सहस्रेत्वथ पूगकं । अयुते नारिकेलं
स्यात्कूश्मांडं लक्षहोमके” । इति वचनात् हवनसंख्यानुसारेण
कार्यं । तत्र क्रमः । पात्रे नवशूर्पे वा पूर्णाहुतिफलं निधाय । फले
शंखचक्रं अंकयित्वा । वैभवानुसारेण गंधपुष्पाक्षत वस्त्रहिरण्या-
दिभिः सौभाग्यद्रव्यैश्चालंकृत्य मृडांतर्गत भारतीरमणमुख्यप्राणांत-

गतं श्री.संकर्षणाय नमः । इत्युपचारैः संपूज्य । तत् पूर्णफलं पात्रो-
परि शूर्पेवा निधाय जुहुयात् । इति क्रमः ।

समुद्रादूर्मिरिति एकादशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो वामदेव
आपो जगती । पूर्णाहुतौ विनियोगः ॐ समुद्रादूर्मिर्मधुमां उदार०
मधुमंतंत ऊर्मिं स्वाहा । अद्भ्य इदं । इति पूर्णाहुतिं हुत्वा ।

पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति । सर्वं वै पूर्णाहुतिः । सर्वमेवाप्नोति ।
अथो इयं वै पूर्णाहुतिः । अस्यामेव प्रतितिष्ठति । इति शंसनं
कृत्वा ।

ततः प्रणीता विमोकादि अग्न्यर्चनांतं कृत्वा । स्थापितदेवताः
संपूज्य । अभिषेकावशिष्टकलशोदकं ग्रहकलशोदकं च पात्रांतरे
गृहीत्वा । आचार्य ऋत्विगादयः 'समुद्रज्येष्ठा' इत्यादि मंत्रैः
सप्तनीकं यजमानं अभिषिच्युः ।

ततः मानस्तोकेति विभूतिधारणं शिष्ट संप्रदायानुसारेण
कार्यं । श्रेयोग्रहो दक्षिणादि० इति वचनात् श्रेयोदानं श्रेयोग्रहणं च
कारयेत् । ततोऽग्नेः पश्चिमतः आचार्यं संपूज्य । तस्मै वस्त्रयुगं
द्विगुणदक्षिणां दद्यात् । स्थापितदेवानां उत्तरपूजां समाप्य । उत्तिष्ठ
ब्रह्मणस्पते० यांतु देवेति च विसृज्य प्रधानदेवतापीठं ग्रहपीठं च
आचार्याय दद्यात् ।

आदित्यादि नेवग्रहप्रीत्यर्थं तत्तद् ग्रहभान्यानि नानानाम
गोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो संकल्पपूर्वकं दद्यात् । भूयसीं दक्षिणां च
दद्यात् । यस्य स्मृत्येति विष्ण्वर्पणं—गच्छगच्छ इत्यग्निं विसृज्य ।
कर्मसांगतामिध्यर्थं यथाशक्ति ब्राह्मणान् भोजयित्वा । ब्राह्मणाः
महाशान्तिं पठेयुः । कृतस्य कर्मणः भगवति समर्पणं । कायेन वाचा

मनसेन्द्रियैर्वा बुध्यात्मनावाऽनुसृत.स्वभावं । करोति यद्यत्सकलं
परस्मै नारायणायेति समर्पयेत्तत् । अनेन संप्रोक्षणहवनकर्मणा
भगवान् यज्ञपुरुषांतर्यामि हरिणीपति श्रीपरशुरामः प्रीयतां प्रीतो
भवतु । मध्वांतर्गत श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

अशुचित्वं यदा भूयात्तदा संप्रोक्षणं भवेत् । (पराशरस्मृतौ)
संप्रोक्षणविधानस्य न कालनियमः स्मृतः ।

—तंत्रसारटिप्पण्यां ।

इत्यादि प्रमाणार्थं मनस्यनुसंधाय हरिस्मरणपूर्वकं सफलानि
भवन्तीत्यशेषमतिमंगलम् ।

उपसंहार श्लोकाः ।

अस्पृश्यसंपर्कमुखादि दोषै-

विदूषितानां सुरमंदिराणाम् ।

संप्रोक्षणादेर्विधिमत्रतंत्र-

सारोदितं वच्मि सतां मुदेऽहम् ।

अवाप्तजन्मा बुरलीकुलेऽच्छे

पदाब्जभक्तो मुरलोधरस्य ।

श्रीराघवेन्द्रो हरिलीनचेताः

प्रावोचदार्यादिरलिप्सयैतम् ।

संप्रोक्षणविधिग्रंथः कृपासंप्रोक्षणाद्धरेः ।

हर्षसंप्रोक्षणं कुर्यात्साधु प्रेक्षावतामयम् ॥

इति संप्रोक्षणप्रयोगः समाप्तः ।

जीर्णोद्धार संप्रोक्षणग्रंथयोः उदाहृत ग्रंथानां ग्रंथप्रणेतृणांच
क्रमेण नामनिर्देशः

तंत्रसार संग्रहः	श्रीमदाचार्यैर्विरचितः
च्छलारि टिप्पणी	च्छलारिनृसिंहाचार्यं शिष्यैर्विरचित
स्मृतिमुक्तावलिः	श्री कृष्णाचार्यं सगृहीता
निर्णयसिंधुः	श्री कमलाकर भट्टप्रणीतः
धर्मसिंधुः	श्री काशीनाथोपाध्यायरचितः

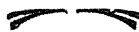
एतत्प्रयोग परिशोधकाः प्रोत्साहकाश्च विद्वद्वरेण्याः
श्री “म”
महाव्याघ्रेत्युपावह गोपालाचार्यः मुम्बई
वाणीविहार विद्यालय प्रधानाध्यापकाः
अनवरत वेदार्थविचारतत्पराः पांघ्रोताताचार्याः
न्यायवेदांतविद्वांसः बेळगांव
हुनगुंदेत्युपावह केशवाचार्याः
न्यायवेदांतविद्वांसः गदग
मठकरेत्युपावह त्रिदाचार्याः
वैय्याकरणाः श्रौतस्मार्त विशारदाः मुधोळ
आद्यमध्वाचार्याः
तर्कतीर्थाः वेदांतमीमांसाचार्याः काशी
टोणपे गोपालाचार्याः
आयुर्वेदाचार्याः साहित्य कोविदाः वारणासीस्थाः
बिळूरोपावहा गोपालाचार्याः
साहित्यशास्त्र कोविदाः अथणी

तंत्रसारोक्त जीर्णोद्धारसंप्रोक्षणयोः शुद्धिपत्रिका ।

पुटे	अशुद्ध	शुद्ध	पंक्तौ
२	गंधत्मने	गंधात्मने	७
३	ध्यायज्वलन	ध्यायेज्वलन	२१
४	गर्भादानदि	गर्भाधानादि	१६
४	मुसली	मुसली	२०
५	अग्नय	अग्नये	५
५	देवायदं	देव,येदं	८
५	हृष्ये	होष्ये	५
७	मूलमंत्रेण	मूलमंत्रेण	६
७	आज्येन	आज्येन	६
८	गणपत्यतर्गत	गणपत्यंतर्गत	१३
९	राशिकरण	राशीकरणे	८
१०	घृतपूरण	घृतपूरणे	११
१०	क्षेपण	शर्कराक्षेपणे	१५
१२	पूण	पूर्ण	२
१३	मंत्र	मंत्र	१४
१५	पचगव्य	पचगव्य	३
१६	जीर्णोद्धार	जीर्णोद्धार	१६

द्वारपालदेवताः

चंडप्रचंडादि संक्षेपत्वात् - अत्रोच्यते - चंडाय नमः - प्रचंडाय नमः ।
जयाय० विजयाय० घात्रेन० विघात्रेन० भद्रा - सुभद्रा - द्वौद्वौदिक्षु समर्च-
येत् । इति द्वारपालदेवताः ।

श्रीमदनंतो विजयतेतराम् ।

महाजनेषु विज्ञप्तिः ।

अस्माकं वैदिक ग्रंथ प्रकाशनद्वारा नैमित्तिक कर्मसंग्रह नामकं अत्युपयुक्तं ग्रंथमेकं प्रकाशयितुं उत्सहामहे : तत्कार्य उदार चेतस्कानां महा जनानां सक्रिय सहानुभूति सहकारायत्तमिति जानीयुरेव विज्ञवाचकाः । तं सर्वजनोपयुक्तं सद्ग्रंथं समपेक्ष्यमाणा आदावेव स्वनाम धामादिकमावेदयंतु । बहुव्ययसाध्ये तद्ग्रंथमुद्रण-कर्मणि सर्वेऽपि आस्तिकाः आर्थिकसाहाय्यदानेन प्रोत्साहयन्तु ।

इति निवेद्यते सानुनयं सविनयंच ।

नैमित्तिक कर्मसंग्रह विषयाः

१ आगमोक्त रथोत्सवः	१४ चांद्रायणव्रतोद्यपनं
२ पवमानहोमः	१५ घात्री हवन विधिः
३ नूतनरथ प्रतिष्ठा	१६ चातुर्मास्य संकल्पः
४ ध्वज स्थापन विधिः	१७ मालासंस्कार विधिः
५ अनुयाग विधिः	१८ मुद्रा संस्कार विधिः
६ नागप्रतिष्ठा	१९ तुलापुष्पदान प्रयोगः
७ षष्ठितमे वर्षे उग्ररथ शांतिः	२० वखंडोद्यापन विधिः
८ सप्ततितमे वर्षे भीमरथ शांतिः	२१ यतीनावृंदावन स्थापन
९ अशीतितमे वर्षे विजय रथ शांतिः	२२ त्रिद्वार शांतिः
१० शौनकोक्त शताभिषेकविधिः	२३ संप्रोक्षण प्रयोगः
११ सहस्र चंद्रदर्शन शांतिः	२४ मूर्तिप्रतिष्ठा प्रयोगः
१२ देवालय शिखर स्थापनं	२५ यति संस्कार विधिः
१३ विष्णुपंचकोद्यापनम्	२६ देवप्रतिष्ठित दिनोत्सवः
	२७ श्रीनिवास कल्याणोत्सवः
	२८ संतान भोपालकृष्ण विधिः

प्रकाशकः

बुलिइत्युपाह्व राघवेंद्राचार्यः

वैदिकग्रंथ प्रकाशन निलय जोशीचाळ गदग
जि— धारवाड

श्रीमदनंतो विजयतेतराम् ।

श्री १०८ श्री श्री फलिमारुमठ भंडारकेरि मठाधीश
श्री श्री विद्यामान्यतीर्थश्रीपादाः

अस्माकं वैदिक ग्रंथ प्रकाशनकार्यार्थं १०१ रूप्यकाणि
अन्वगृह्णन्निति तान् सानन्दं अभिवन्दामहे

ईसवीये १९६८ वर्षे वैदिक ग्रंथ प्रकाशनार्थं साहाय्यदातृणां
महनीयानां नामानि ।

मुंबई	रूप्यकाणि
श्रीमान् के. वि. उपाध्य	५१
बेळगांव	
श्री पं. गलगली रामाचार्याः	१०
„ भीमाचार्य अंबेकर	१०
„ नारायणाचार्य कित्तूर	१०
„ रामाचार्य उडुपि	५
„ सांगलीकर आचार्य	५
„ कुकुनूर फौजदार	५
„ मध्वराव बुद्धिकोट	५
„ अंबेकर नरसिंहाचार्य	५
विजापूर	
श्री सुब्रणाचार्य कट्टी	१०
„ वेंकटराव देशपांडे	५
„ बिंदाचार्य मठकर मुधोळ	१०
„ गुंडू रा. पूजार	१०

अथणी	रूप्यकाणि
श्री माधवेशाचार्य नरगुंद	२५
श्री राघवेन्द्रस्वामी मठ अथणी	
बागलकोट	
श्री श्रीनिवासाचार्य पंढरि	५
रायचूर	
श्री के. वेंकटाचार्य रायचूर	५

अस्माकं अस्मिन् लपयुक्तं वैदिक ग्रंथ प्रकाशनरूप पुण्य कर्माणि सविशेष साहाय्यमारचयन्निति तेभ्यो महद्भूचः सानंद-मभिनन्दनं विधाय समाशास्महे । तेषांसमेषामपि श्रेयःप्रेयश्च भूयोभूयः ।

गदग बुर्लित्युपाव्हः श्री राघवेन्द्राचार्यः
सौम्य सं. अनंतचतुर्दशी वैदिकग्रन्थप्रकाशन निलयः, गदग

